Бүгү чурттарның пролетарийлери. каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 96 (11894) 1982 чылдың апрель 24, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 мин.

Совет Эвилелинин ажылчы чоннары! Уралдың, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң бүдүрүкчү күштерин дүрген хөгжүдүнер!

Байкал-Амур магистралының тудуунуң темпилерин бедидээл!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

«Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга болгаш Курган обласка көдээ ажыл-агыйны комплекстиг хөгжүдер дугайында» доктаалды СЭКП Төп Комитеди биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган.

Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга болгаш Курган обласка көдээ ажыл-агыйны продукциязын бүдүрериң бүгү хемчег-биле көвүдедири эң чугула сорулгаларының бирээзи, чүрттүң экономиказынга улам өзүлделиг рольду ойнап турар ол зонаның бойдус байлактарын комплекстиг шинчээдип алырының болгаш бүдүрүкчү күштерин хөгжүдүрүнүң чарылбас кезээ болуп турар деп доктаалда демдеглээн.

Үлетпүр болгаш тудуг күчүзүн ацаа улам ыңай хөгжүдери чүрттакчы чоннуң санының дыка көвүдээринге чедирер, картофельге, ногааларга, сүтке, чуургага болгаш эштке чоннуң хереглелдери колдуунда ол черлерге бүдүрген продукция-биле хандыртынган турар төлээде, ол районнарга көдээ ажыл-агыйны дүрген хөгжүдерин негеп турар.

Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Курган областың партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары, көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери чер база мал ажылының продуктуларын бүдүрериң болгаш күрүнеге садарын көвүдедирин чедип алган.

Ынчалзажок көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериң чедип алдынган дениели ам-даа четпес болуп, аш-чемниң эң чугула продуктуларынга чоннуң хереглелдерин ол черлерниң бүдүрүүшкүнүнүң күсели-биле долдур хандырбайн турар, оон ужуруңда дыка хөй продуктуларны чүрттүң өске районнарындан сөөртүп турар.

СЭКП ТК-ның июль (1978 чыл) Пленумунуң, партияның XXV болгаш XXVI съездилериниң шиитпирлерин барымдаалааш база көдээ ажыл-агыйны комплекстиг хөгжүдер болгаш ону интенсификастаарының программазын боттандырар, СЭКП ТК-ның Чингийе секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга чоруп турган үезинде берген айтыышкыннарын болгаш сүмелерин күүседир сорулга-биле СЭКП Төп Комитеди биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели көдээ ажыл-агый бүдүрүүзүн улам ыңай интенсификастаарын, эртем-техниктиг депшилгениң чедишкиннерин пептередир чорукту дүргедирин база колдуундала тус черниң бүдүрүүшкүнүнүң күсели-биле ол районнарның чонун аш-чем-биле идегелдиг хандырар, ол ышкаш хоорайларның болгаш көдээ черлериң чонунуң амыдыралчүртталгазының материалдыг болгаш культура-амыдыралбайдалдарын улам ыңай чооншулаштырар сорулга-биле көдээ ажыл-агыйның бүгү адырларының ажыктының дыка бедидерин хандырарын Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Курган областың партия, совет, көдээ ажыл-агый органнарының болгаш эртем албан черлериниң кол сорулгаларының бирээзи кылдыр тургускан.

Көдээ ажыл-агыйны комплекстиг хөгжүдер талазы-биле хөрөөнүүн үнүш-дүжүткүрүн, чер болгаш мал ажылының культуразын, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин ажыктының бедидеринче, көдээ суурларны чаагайжыды тутпынган суурлар болдурарынче угланган хемчеглериниң системазын ажылдан кылырын болгаш боттандырарын ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң областарының, крайларының болгаш автономуг республикаларының, ол ышкаш Курган областың партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарынга саналдаан, оон-биле кады көрдүнген турар ужурлуг чүүлдер:

— бойдус байдалдарын барымдаалап тура, көдээ ажыл-агый эртемниң чедишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы, көдээ ажыл-агыйны чорудар талазы-биле тарыыр черни болгаш өске-даа черлерни чөп ажыглаарын, суг алыр бүгү-ле черлерни болгаш чаа шингээдип ап турар черлерни көдээ ажыл-агый ажыглалынче өй-шаанда киирерин, улуг хоорайларның болгаш үлетпүр төпторинин чоогунга, ол ышкаш Байкал-Амур демир-орук магистралының районнарынга картофель, ногаалар, эът, сүт, чуурга болгаш өске-даа продукция бүдүрер кылдыр тускайжыткан бедик интенсивтиг көдээ ажыл-агый зоналарын тургузарын хандырар системаны бүдүрүлгеге пептередир;

— эртем талазы-биле үндезилелдиг тарылга эөлчештирилгелерин бүгү ажыл-агыйларга шингээдип алыр, чер ажылының хөрөүн камгалаар системазын пептередир, тараның болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый культураларының үрезин ажылын эжиждер. Чер ажылының культуразын бедидеринге, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерин эң ажыктыг кылдыр ажыглаарынга, мелиорастаан черлерни ажыглаарын эжиждеринге, болгаш тарылга шөлүнүң структуразын сайзырангайжыдарынга үндезилээш, Барыын Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга болгаш Курган обласка тараа культураларының дүжүткүрүн эң чоокку чылдарда гектардан-на 6—7 центнер болгаш Чөөн Сибирьниң районнарынга 4—6 центнер көвүдедир сорулга салдынган. Ол районнарга болгаш Курган обласка картофель дүжүдүн гектардан-на 150—170 центнер болгаш ногааларны 200—250 центнер чедирер;

— тарылга шөлүнге өстүрер мал чеми культураларының дүжүдүн бедидериниң күселибиле болгаш шөлдерниң база одарларының продуктулуун дыка бедидериниң аргазы-биле мал ажылының чем-суур баазазын үндезини-биле эжиждеринин болгаш колдадыр хөгжүдериниң хемчеглерин боттандырар. Мал чемнерин бүдүрер, оларны белеткээринің болгаш кадагалаарының мурнакчы технологияларын калбаа-биле шингээдип пептередир, мал чемин бүдүрериниң материал-техниктиг баазазын бызыглаар талазы-биле планнаттынган хемчеглерни ажыл-агый бүрүзүнүң чугаажок күүседирин чедип алыр;

— бар фермаларны чаартырының, эргежок чугула чемсуур баазалыг болгаш бүдүрүлге чорудулгаларын комплекстит механизастаан болгаш автоматчыткан мал ажылының комплекстерин тударының аргазы-биле мал ажылын улам ыңай хөгжүдерин, ону үлетпүр үндезининг кылдыр шилчидерин, а ол ышкаш малдың продуктулуун дыка бедидериниң күселиби-ле мал ажылының продукциязын, ылаңгыя эътти, сүтү бүдүрерин көвүдедирин хандырар;

— көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң, сөөртүрүнүң, кадагалаарының, сайзырадын кылырының болгаш сайгарарының бүгү-ле үечадаларында күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүн өстүрер, продукцияның шынарын бедидер, ажыглалын эжиждер, чидириг кызырар дээш, колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын бүгү тала-биле бызыглаар дээш шиитпирлиг демиселди бүгү черлерге чорудар.

Дараазында хемчеглерни боттандырарын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге, Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Курган областың партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарынга дааскан:

— тараа бүдүрерин көвүдедиринче, кызыл-тастың болгаш тараа-бобы культураларның бедик дүжүттүг болгаш бызыг сорттарын белеткээрин өстүрериниче онза кичээнгейни угландырар;

— камгалал серилиг черлерге ногаалар өстүрүп бүдүрериниң хемчээлин дыка көвүдедиринче угланган хемчеглерни алыр;

— сад ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдерин хандырар;

— колхозтарга болгаш совхозтарга малдың баш санының чыл бүрүде өзүлдезин чедип алыр, мал ажылынга кыс малдарның дензигүүрүн дыка көвүдедир, уксаажылга ажылын эжиждер;

— эът бүдүрер мал ажылын Сибирьниң ховулуг болгаш ыяш-ховулуг районнарынга дүрген хөгжүдериниче угланган хемчеглерни алыр, ол сорулга-биле бойдус-экономиктиг таарымчалыг байдалдар бар чамдык районнарны, ажыл-агыйларны болгаш фермаларны эът бөөр уксаалыг мыйыстыг бода мал өстүрер кылдыр специализастаар:

— нарын болгаш чартык нарын дүктүг хойларның баш санының улам ыңай өзүлдезин, продуктулуун бедидерин хандырар. Чаа одарларны шингээдип адырыче, одарларны суггат-биле хандырарынче, продуктулуун бедидериниче, а ол ышкаш хойлар, хураганнар кажааларын, хураганнарны чемгерер механизастаттынган шөлдерни тударын калбартырынче угланган хемчеглерни алыр;

— ары ажыл-агыйының улам ыңай хөгжүлдезин, арының бедик шынарлыг чигирин алырын хандырар. Колхозтарда болгаш совхозтарда бар ары азыраар черлерни алгыдар, ары азыраар специализастаан улуг ажыл-агыйларны организастаар;

— мыйыстыг бода малдың бызааларын өстүрериниче болгаш инек эдин бүдүрер кылдыр тускайжыткан ажыл-агыйларны ол фермаларны бызаалар-биле хандырар сорулгалыг уксаажыдылга совхозтарының четкизин тургузар;

— колхозтарга болгаш совхозтарга чылгы малдың баш санын өстүрериниче угланган хемчеглерни алыр, чылгы мал ажылын чорудар кылдыр чамдык ажыл-агыйларны болгаш фермаларны специализастаарын боттандырар.

1982—1985 чылдарда Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга балык курлавырларын тургузар, балык ажыл-агыйын болгаш хөлдериң бараанның балык ажылын хөгжүдер талазы-биле балыктыг суг-мелиоративтиг хемчеглериң комплекизин боттандырарын ССРЭ-ниң Балык ажыл-агый министерствозунга болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге сүмелээн.

Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Курган областың районнарында үлетпүр бүдүрүлгелерлиг болгаш ол зонага бүдүрүлгелер тудуун боттандырыр турар ССРЭ-ниң министерстволары болгаш ведомстволары ол районнарга дузалал көдээ ажыл-агыйларны тургузарын, сүт бүдүрер, хаван, мал семиртир фермаларның, ногаа өстүрер чылдылга черлериниң болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа объектилериниң тудуун чорударын, картофельди, ногааларны, мал чемнерин бүдүрерин калбартырын, а ол ышкаш балык ажыл-агыйларын тургузарынга бүдүрүлгелерин артыкшылдыг чылыг сугларын ажыглаарын планнаар болгаш боттандырар ужурлуг.

Ол зонаның көдээ ажыл-агыйының материал-техниктиг баазазын улам ыңай бызыглаар талазы-биле хемчеглерни доктаалда тодаргайлаа айыткан. Ажылдарның бүгү комплекизинин талазы-биле адырны хөгжүдериниге беш чылда 20476 млн. рубль капитал салыышкыннарын тускайлаан.

Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Курган областың көдээ ажыл-агыйынга он бирги беш чылда 195 муң тракторларны, тараа ажаап алыр 84 муң комбайннарны, 168 муң чүк автомобильдерин, 1787 мун тонна (ажыктыг бүдүмел хемчээли-биле) минералдыг чемишчидилгелерни тускайлап бөөрн көрдүнген.

Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Курган областың районнарынга ажыглаар көдээ ажыл-агый машиналарының конструкцияларын 1982—1985 чылда чогаадын кылырын болгаш хойу-биле бүдүрер кылдыр шингээдип алырын хандырарын Көдээ ажыл-агый машина тудуунун министерствозунга болгаш Мад ажылынга база мал чемнерин бүдүрериңге ажыглаар машина тудуунун министерствозунга сүмелээн.

Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Курган областың районнарында турар колхозтарга, совхозтарга болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериңге үнүш, мал ажылында болгаш мал чеми бүдүрериңде ажылдарны механизастаарының деңнелин дыка бедидери-биле эргежок чугула санныг машиналарны болгаш дериг-херекселлерни 1982-1985 чылдарда тускайлап бөөрин хандырарын ССРЭ-ниң Сельхозтехкуркомунга болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге дааскан.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу, ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерствозу болгаш Көдээ ажыл-агый эртемперинин В. И. Ленин аттыг бүгү-эвилел академиязы Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Курган областың районнарында эртем-шинчилел институттарының, дуржулга станцияларының болгаш дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйларының материал-техниктиг баазазын бызыглаарының хемчеглерин алыр. Көдээ ажыл-агый эртемперинин В. И. Ленин аттыг бүгү-эвилел академиязының Сибирь салбырының Новосибирск хоорай чоогунда эртем хоорайжыгажының тудуун 1990 чылга чедир доозарын көрген.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге он бирги беш чылда боттандырын чорударын дааскан ажылдар болза: Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Курган областың районнарында совхозтарга болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериңге 1224 мун баш хаван өстүрүп, семиртир комплекстерни болгаш фермаларны, төрүүр 3,8 млн. дагаанның чуурга угланыышкынныг куш фабрикаларын, 71,3 млн. баш санныг эът угланыышкынныг куш фабрикаларын, 215 гектар шөлдүг чылыдылга комбинаттарын тударын, калбартыр болгаш ажыглалга киирер.

Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Курган областың районнарынга суггаттыг 355 муң гектар болгаш курганган 375 муң гектар черни, нинти узуну 2165 километр көдээ ажыл-агыйга ажыглаар болук-болук суг дамчыдар хоолайларны ажыглалга киирер, а ол ышкаш одар-белчиирлерни сутлуг болдурар, ажылдан

(Уланчызы 2-ги арында).

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы болган. «Ажыл-агый механизмин улам ыңай сайзырангайжыдар болгаш партия база күрүне органнарының сорулгаларының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга хамаарыштыр улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаалын күүседир талазы-биле Кемерово областың улус депутаттарының Советтериниң ажылының дугайында айтырыгны көрген.

СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, областың улус депутаттарының Советтери партия органнарының удуртулгазы-биле ажыл-агый механизмин улам ыңай сайзырангайжыдар, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидер болгаш ажылдың шынарын экижидер, экономиктиг болгаш социал комплекстиг хөгжүлдени хандырар талазы-биле чогуур ажылды чорудуп турарын хуралга демдеглээн. Бүдүрүүшкүнү нормативтиг арыг продукция өзүгаар, а капитал тудугга— бараанның тудуг продукциязын өзүгаар планнаарынче үлетпүр бүдүрүлгелерин чоорту шилчидери эгелээн. Көдээ ажыл-агыйны үлетпүр үндезининче шилчидер ажыл чоруп турар. Бүдүрүлгени болгаш күш-ажылды организастаарының бригада хевири калбак хөгжээн.

Ынчалзажок ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдар талазы-биле областың улус депутаттарының Советтериниң болгаш оларның күүсекчи органнарының ажылында четпестер база барын Президиумунуң хуралына демдеглээн.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму доктаал хүлээп алган, планнаашкынны эжиждер болгаш ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдар немелде хемчеглерни ажылдан кылырын болгаш боттандырарын улус депутаттарының Кемерово область Совединиң күүсекчи комитединге хүлээткен.

Экономиканы эргелеп башкарарының чаа принциптерин нейтередирин дүргедедир талазы-биле хемчеглерни алырын автономуг республикаларның Дээди Советтериниң Президиумнарынга болгаш Министрлер Чөвүлелдериңге, улус, депутаттарының край, область, Москва болгаш Ленинград хоорай Советтериниң күүсекчи комитеттериңе, автономуг областарның болгаш автономуг округтарның улус депутаттарынга саналдаан.

Президиум өске-даа айтырыгларны чугаалажыр, оларның талазы-биле чогуур доктаалдарны хүлээп алган.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. А. Яснов хуралды башкарып эрттирген.

(СЭТА).

МАССАЛЫГ ЭГЕЛЭЭН

«Шекпээр» совхоз часкы суггатка баш удур ыяк белеткенген. Гидротехник Ооржак Дондукту баштадыр 15 кижи составтыг суггатчы звенону четчелеп тургускан. Суг бадырар бугаларның дестерин чазын эрте-ле довурактап, боон белеткээн.

Ап чоруткан бүгү практиктиг хемчеглериң түннелинде, буга, сумуннар-биле сарыг-суг эрте-ле бады келген. Ынчангаш ол-шык сиирер часкы суггарылганы мурнуку чылдардан эрте болгаш организастыг эгелээн.

Ам часкы суггат совхозтуң шөлдериңде кидин түлүк. Ортаа-Алаак болгаш Хову-Аксы бугаларында суггатчылар боттарының тус-тус быжыглаттынган участоктарында тургулапкан, сугну хаалас агыгнас, үнелиг үеин хей эрттирбес дээш, күженнишкиниг ажылдап турар.

К. ЭМЕР-САРЫГ.
Барыын-Хемчик район.

Часкы хову ажылдарының допчулалы

ОРГАНИЗАСТЫГ ЭРТТИРЕР

Чер ажылының зона системазын республикага шингээдириниң болгаш совхозтарга часкы тарылганы организастыг эрттириниң дугайында улуг чугаа чоокта чаа эткен республиканың агропомнарының чөвүлел хуралына болган. Чаа системаның алыс утказы үүл дээрге, эрозияга удур хемчеглерни район, ажыл-агый, бригада, тарылга эөлчештирилгези болгаш шөл бүрүзүнүң хөрөүн, агаар-бойдус байдалдарынга таарыштыр, комплекстиг чорудары болуп турар. Ынчангаш ажылдап кылган зона системазын республиканың бүгү-ле ажыл-агыйларынга бо частан эгелеп бүрүнү-биле шингээдип алырын ук чөвүлел хуралга дугурушкан.

Амгы үеде хөрөүнге өл-шыкты сиирери-биле шөлдерни БИГ-3А илиирлер-биле илииртээри, а довураан хат алган элезининг хөрөүннерни амдыызында шуут болбаазыратпазы эргежок чугула. Бо чазын 109 муң гектар черни болбаазырадыр ужурлуг. Ам оон 2 муң ажыг гектарны болбаазыраткан. Каа-Хем, Танды, Кызыл болгаш Бин-Хем районнарның совхозтары улуг хемчээлдиг шөлдерни болбаазырадыры көрдүнген.

Суггаттыг черлерни суггарар өй келген. Ол чугула ажылче барык-ла бүгү районнарда эгелеп кирген. Апрельдиң 19-ка чедир республикада 3600 ажыг гектар черни суггарган. А өл-шык сиирер суггарылганы 27 муң гектарга чорудар планныг. Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары 1400, Чөөн-Хемчиктии—570, Бин-Хемнии—460, Тандынны—440 болгаш Улуг-Хемнии—400 гектарны суггарыш, чугула ажылды организастыг чорудуп турар. Суггатка ажыглаар суг четчир турбуже, Каа-Хем болгаш Кызыл районнарның ажыл-агыйлары часкы суггарылганы оожум чорудуп турар.

Часкы тарылганы өй-тап агротехниктиг хуусааларда организастыг эрттирер төлээде, бок үнүштерни узуткаар база хөрөүнү чаштырылгага белеткээр сорулга-биле шөлдерни чогуур үезинде болбаазырадыр херек.

Тараа культураларын чаштырарының өй-тап хуусаалары майның 10-дан 22-ге, картофельдиң май 6-дан 25-ке чедир үе, кукурузаның болгаш чангыс чылдыг сигеннерниң—майның үшкү он хонуу, капуста база помидор рассадаларын олуртурунуң—июньнуң баштайгы он хонуу болур.

Суггат чок черлерге тараа культураларын чаштырарда, гектарга 3—3,5 млн. үрезин тараа төктүр кылдыр, сеялкапы ынчаар нормалап таарыштырып алыр ужурлуг. Картофельдиң олуртур нормазы гектарга 29—30 центнер болур, суггаттыг черге тарааларны гектарга 4—4,5 млн. үрезин төктүр кылдыр чаштырар. Тарааларны чаштырбышаан, оларның үрезини-биле кады холуксаалыг минералдыг чемишчидилгелерни гектарга 45—50 кг онаажыр кылдыр одуругларга төктүрер херек.

Бо хүннерге чедир республиканың ажыл-агыйларында 13,6 муң тонна үрезин тарааны хораннаан, ол болза планның 33 хуузу болуп турар. Кызыл районнуң ажыл-агыйлары 3500 тонна, Бин-Хемнии—3000 тонна үрезинни хораннап, ук ажылды шалыпкын чорудуп турар. Ынчаарга Чөөн-Хемчик, Танды, Каа-Хем районнарга үрезин хораннаашкынын чүгле чаа чорудуп эгелеп турар. Ону апрельдиң төнчүзүнге чедир доозары эргежок чугула.

Күзүн чашкан көк-тарааны болгаш хөй чылдыг сигеннерни ам чемгерери база чугула ужур-дузалыг. 9800 гектар күзүн чашкан көк-тараадан 2100, 21630 гектар хөй чылдыг сигеннерден 3800 гектарны бо хүннерге чедир чемгерген. Күзүн чашкан көк-тарааны база хөй чылдыг сигеннерни чемгерерин кыска хуусаада чорудар болгаш черни үлдүретпишаан, гектарга 40—45 кг азоттуг чемишчидилгени төгер.

Шөлдерге органиктиг чемишчидилгени төгер чорук—чаагай дүжүттүң үндезини. Республиканың совхозтары кышкы, часкы үеде шөлдерже 60 муң тонна хире өдекти сөөртүп төккен. Ол — планның 37 хуузу. Барыын-Хемчик болгаш Бай-Тайга районнарның ажыл-агыйлары шөлдерге органиктиг чемишчидилге төгериниң онаалдазын 138 болгаш 136 хуу боттандырган. А. Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Танды, Тес-Хем районнарның совхозтары өдек сөөртүрүнүң планын 20—39 хуу-ла чедирген, а Эрзиннии—чүгле 5, Тожуннуу — дөңгүп-ле 2 хуу боттандырган. Органиктиг чемишчидилгени сөөртүрүн болгаш төгерин «Сельхозхимиянын» районнар салбырлары болгаш каттыжышкынары базы ажыл-агыйларның боттарының үнүш-дүжүткүр чорук отрядтары чорудар ужурлуг. Оларның ажылдан турары кошкак дээрзи үстүнде фактылардан илден-дир. Ам өдекти колдуунда картофель, ногаа, кукуруза шөлдериңе болгаш куруктурар черлерге төгер херек.

ДОПЧУЛАЛДЫ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ МИНИСТЕРСТВОЗУНУН СПЕЦИАЛИСТЕРИ БЕЛЕТКЭЭН.

Соңгулдаларга уткуштур

ТӨЛЕПТИГЛЕРНИ ДЕПШИТКЕН

БАРЫЫН-ХЕМЧИК

№ 741 кежүү чоруур механизастаттынган колоннаның коллективинин район Соведиңе депутаттың кандидадын депшидерининң хуралы болган. Бот-орулга-чарылгалыг бригаданың бригадири Шойдароол Санчытович Күжүгетти чыылганнар район Совединиң депутадының кандидадынга бир үн-биле депшиткен. 1963 чылдан бээр бо мехколоннада ол ажылдап турар. Оон удурткан бригадазы тудуг-монтаж ажылдарының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин доктаамал ажыр күүседип келген. Он бирги беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткен, 1982 чылдың бирги кварталында алган хүлээлгелерин ажыр боттандырган.

Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнин эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжуу Ш. С. Күжүгет хөй-ниити ажылында идепкейлиг киржип турар. Коллективте улусчу контроль бөлүүнүң, профэвилел месткомунуң кежигүнү. Соңгукчулар ону район Совединиң депутадының кандидадынга ийи дугаар депшидин турары бо.

АК-ДОВУРАК

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың энергоцегинің ажыл-ишчилери хуралга чыглып келгеш, Барыын-Хемчик район болгаш хоорай Совединиң депутаттарының кандидаттарын депшиткен.

Электри станциязында химлабораторияның улуг лаборантызы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Наталья Ивановна Цуканованы район Совединиң депутадының кандидадынга депшидерин саналдаан. Новосибирскиниң коммунал-тудуг техникумун дооскаш, Ак-Довуракка ол ажылдай берген. Аныяк специалист ажылдап кирген чылындан эгелээш бодунуң херээн эки билирин, ак сеткилдинин, хөй-ниитичизин көргүскен. Ынчангаш төлептиг ишчини район Совединиң депутадының кандидадынга депшидер саналды чыылганнар чангыс эп-сеткилдиг деткээн.

Ак-Довурак хоорай Совединиң депутадының кандидадынга төп район эмнелгезиниң улуг сестразы Татьяна Алдын-Хереловна Монгушту депшиткен.

«Каа-Хем» разрезтиң коллективи бирги кварталдың планын чедишкиниг боттандырып, март айда продукция сайгарар планын 107,3 хуу, бараанның продукция бүдүрерин 112,7 хуу күүсеткен. Ол чарышка коммунист М. К. Бергер удурткан боду чоруур экскаватор экипажы, В. Л. Курин, А. А. Нехорошков олар удурткан экскаваторжулар бригадалары, өске-даа мурнакчылар шалыпчы үлүүн киргеннер.

ЧУРУКТА: ЭКГ-10—70 экскаваторнуң машинизи В. А. Богатов, оон дузалакчызы В. П. Елисеев олар. Экипаж эөлчегде 3500 кубометр чедир чер кырын аштап, кызымчыкай ажылдап турар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

(Төнчүзү. Эгеан 1-ги арында).

турар суттарылга системаларының техниктиг байдалын экижидер, суттат хереглеттинмес черлерге культура-техниктиг ажылдарны экижидер талазы-биле даалганы ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажылының министерствозунга, ССРЭ-ниң Кедээ ажыл-агый министерствозунга болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге он бирги беш чылда күүседир кылдыр берген. Суг ажыл-агыйның организацияларының бүдүрүлге баазазының тудугларын тударын хандырар талазы-биле, оларны бедик бүдүрүкчүлүг тускай техника болгаш дериг-херекселдер-биле хандырар талазы-биле хемчегларни тодаратты.

Чемишчидилгеге ажыглаар торфту, ажыксыг хөрүннерни чүгайжыдарынга ажыглаар карбонаттыг породаларны болгаш кедээ ажыл-агыйның болгаш балык тударының объектилерин чылыг-биле хандырарының изиг суглары дилеп тыварының, шинчилел ажылдарын, чогуур министерстволарының болгаш ведомстволарның чагыгларын өзүтаар тус чернин тудуг материалдарын шинчилээрин 1982—1985 чылдарда боттандырын чорударын ССРЭ-ниң Геология министерствозунга даскан. Кедээ ажыл-агыйга хереглээр торфту казып тыварының бүдүрүлгелерин тутканы, ажыглалга киирерин 1983—1989 чылдарда хандырарын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге саналдаан.

Далган тыттырар, круша үлетүүрүнүң чаа бүдүрүлгелерин тудуп, эргилерни чаартты, калбартырынче, ашчем үлетүүрүнүң бүдүрүлгелерин ажылдадып киирер, а ол ышкаш эзт болгаш суг продукциязын кылып үндүреринин бүдүрүлге черлерин болгаш соодукчу херексел дерни ажыглалга киирериңче угланган хемчегларни СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели тодаратты.

Колхозтарны, совхозтарны болгаш күрүнеңи өске-даа кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин кадрлар-биле четчеткээр талазы-биле, а ол ышкаш Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Курган областың чопунун амыдырылының социал-экономиктиг байдалдарын үндезини-биле экижидер талазы-биле комплекстиг хемчегларни боттандырарынче СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинин докладында онза кичээнгейни салыгын айтын турар.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге, ССРЭ-ниң Профессионал-техниктиг өредилге талазы-биле күрүне комитединге, ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркомунга, ССРЭ-ниң Кедээ ажыл-агый министерствозунга болгаш ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерствозунга даасканы болза:

— Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Курган областың районнарында турар кедээ профессионал-техниктиг училищелерге бедик мергежилдиг ажылчыннарны белеткээрин он бирги беш чылда 486 мың кижи чедирер, 13,2 мың өереникчи олуттуг кедээ профессионал-техниктиг чаа училищелерни тудар, ажылдап турарларын калбартыр;

— Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Курган областың кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин кедээ ажыл-агый специалистери-биле, ылангыя ортумак звеноның кадрларыбиле быжыглаар хемчегларни алыр.

Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң районнарында болгаш Курган области он бирги беш чылда дараазында чүүлдерни боттандырарын төлевилээн:

— кедээ черлерге 15,8 млн. дөрбелчин метр шөлдүг чурталга бажыннарын, 95,2 мың өереникчи олуттуг иштин билиг школаларын, 113,3 мың орунгут школа базы четпээн уруглар алган черлерни, 176,6 мың олуттуг клубтарны болгаш районнарның культура бажыннарын тудар болгаш ажыглалга киирер, а ол ышкаш 7,7 мың орунгут төп район эмнелгелерни тудар, алгыдар болгаш ажыглалга киирер;

— 11403 километр дуттуг кадыг шывыглыг иштин ажыглалдың автомобиль орук тарын болгаш 2531 километр дуттуг колхозтарның болгаш совхозтарның иштики ажылагый орук тарын тудар;

— кедээ чоннуң амыдырал хандырылгазын улам ынай хөгжүдер болгаш экижидер, амыдырал ачы-дузазының хемчээлин 1980 чылга деңнээрге, 1,5 катап улгаттырар;

— кедээге садыгны сайзырангайжыдар хемчегларни ажыглаан ылыр, оон-биле кады магазиннерниң садыглаар шөлүн, иштин чемненилгенин бүдүрүлгелерининң күүчүлерин улгаттырарын, а ол ышкаш складтарның, соодукчуларның, картофель, ногаалар болгаш фруктулар шыгжамырларының четкилерин калбартырыг көөр;

— бүтүү колхозтарга, совхозтарга болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге база суг ажыл-агый организацияларынга бүдүрүлгенин иштики телефон харылзаазын тударын, калбартырын болгаш эде кылырын доозар.

1982—1985 чылдарда Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга болгаш Курган области кедээ ажыл-агыйның эмнелгелерин тудар, алгыдар болгаш ажыглалга киирер,

— 11403 километр дуттуг кадыг шывыглыг иштин ажыглалдың автомобиль орук тарын болгаш 2531 километр дуттуг колхозтарның болгаш совхозтарның иштики ажылагый орук тарын тудар;

— кедээ чоннуң амыдырал хандырылгазын улам ынай хөгжүдер болгаш экижидер, амыдырал ачы-дузазының хемчээлин 1980 чылга деңнээрге, 1,5 катап улгаттырар;

— кедээге садыгны сайзырангайжыдар хемчегларни ажыглаан ылыр, оон-биле кады магазиннерниң садыглаар шөлүн, иштин чемненилгенин бүдүрүлгелерининң күүчүлерин улгаттырарын, а ол ышкаш складтарның, соодукчуларның, картофель, ногаалар болгаш фруктулар шыгжамырларының четкилерин калбартырыг көөр;

— бүтүү колхозтарга, совхозтарга болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге база суг ажыл-агый организацияларынга бүдүрүлгенин иштики телефон харылзаазын тударын, калбартырын болгаш эде кылырын доозар.

1982—1985 чылдарда Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга болгаш Курган области кедээ ажыл-агыйның болгаш оон-биле холбашкан адырларга бо доктаалда көрдүнген капитал салышкынларны шингээдип алырын хандырарынга эргежок чугула хемчеглерни, а ол ышкаш бо зонада боттарынга чагырткан бүдүрүлгелерин болгаш организацияларын бүдүрүлге күүчүлерин өстүрер талазы-биле хемчеглерни боттандырарын ССРЭ-ниң Курланыңга, ССРЭ-ниң Күртүдуунга, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге болгаш ССРЭ-ниң чогуур министерстволарынга болгаш ведомстволарынга даасканы.

Кедээ ажыл-агый объектилерининң тудугларының туйбуга, шебеньге болгаш өске-даа тудуг материалдарынга хереглелдерин 1982—1985 чылдарда долу хандырарын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге даасканы.

ССРЭ-ниң Күртүдуунга, ССРЭ-ниң Кедээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Кедээ тудуг министерствозунга болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга болгаш Курган области кедээ черлерге комплекстиг шенелде-көргүзүлүг тудуушкунуун планын 1982 чылда бадылаарын; совхозтарның болгаш колхозтарның төп суурларын болгаш салбырларының суурларын тударының төлевилелдерин ажылдап кылырын, херек апарган таварылгаларда ылавылаарын хандырарын, кедээде чурттакчылыг черлерни тударының архитектуралыг шиитпирлелишин болгаш техника-экономиктиг көргүзүүлерининң шынарын бедидерин, суурларны планнаарынга болгаш тударынга улустүн уран чогаалдылгазының эн эки чанчылдарын чогаадыкчы ажыглаарын саналдаан. ССРЭ-ниң Күртүдүү болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга болгаш Курган области он бирги беш чылда тудугунуң материал-техниктиг баазазын хөгжүдерининң болгаш таарыштыр турган-ларының комплекстиг схемазын ажылдап кылыр болгаш ССРЭ-ниң Курланы-биле лугурушканын өзүтаар 1984 чылда бадылаар.

Ыраккы Чөөн чүктүң колхозтарынга болгаш совхозтарынга чугай материалдарын ажылган турган, соя будуреринин туруштуг болдурары-биле база хөрүннүңүн үнүш-дүжүктүрүн бедидерин хандырар сорулга-биле Амур области-та Чагоянның байлактыг черлеринге чугай далганы кылыр заводту 1985 чылда ажыглалга киирер талазы-биле комплекстиг ажылдарны боттандырын чорударының хемчеглерин алырын ССРЭ-ниң Күрланыңга, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге, ССРЭ-ниң Тудуг материалдарының үлетүүрүнүң министерствозунга, ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрификация министерствозунга, Транспорт тудуунуң министерствозунга база Ыраккы Чөөн чүк болгаш Забайкалье районнарынга тудуг чорудар министерствога даасканы.

Кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин специализастаар болгаш мөөнөөр, ажыл-агыйлар аразының болгаш областар аразының кооперастаашкынының, чер, күш-ажыл болгаш материал-техниктиг курлавырларны ажыглаарының ажык-дузазын улгаттыраарын хандырар өртемнин, техниканың, технологияның чедишкиннерин болгаш мурнакчы практиканы кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелинге ажыглаарының талазы-биле өртемге үндезилеттинген хемчеглерни Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Курган областың түс-түс районнарының онзагай байдалдарынга таарыштыр ажылдап кылган, 1982—1985 чылдарда боттандырын чорударын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге, ССРЭ-ниң Өртем болгаш техника талазы-биле күрүне комитединге, ССРЭ-ниң Кедээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерствозунга, ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркомунга, Кедээ ажыл-агый өртемнериниң В. И. Ленин аттыг бүгүзвилел академиязынга, ССРЭ-ниң Өртемнер академиязының Сибирь салбырынга болгаш Кедээ ажыл-агый өртемнериниң В. И. Ленин аттыг академиязының Сибирь салбырынга сүмелээн.

• • •

Кедээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын бүгү талалыг быжыглаарынга, оон улам ынай интенсификациязынга база ажыктыын бедиларинге үндезилээн, Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Курган областың бүдүрүктү күштеринин хөгжүдүлелинге улуг салышкын болур, чоннун хереглеларин улам долузу-биле хандырар үжүрлүг кедээ ажыл-агый продукциязын дыка улгаттырарын хандырар дээн. Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң районнарының база Курган областың партия, совет, кедээ ажыл-агый органнары, профсоюзлел болгаш комсомол организациялары, бүгү ажылчы чоннары бүгү-ле аргежок чугула чүүлдерни кылыр дээринге бүзүрелди СЭКП Төп Комитети болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ылергейдээн.

ЧАЙЛАГЛААШКЫНГА БЕЛЕТКЕЛ

Серин болгаш суглуг черлерде одарлар-биле бистиң республика байлак. Тайга черлерде ындыг одарларны түгле чайгы үеде ажыглаан болур. Амгы үеде тайга одарларының нинти шөлү 1098,4 мың гектар болуп турар. Оон алырга, шөөр малдың баш санынга-ла бир гектар одар онаажып турар-дыр.

СЭКП ТК-ның июль Пленумунун шиитпирлеринде демдеглээн ышкаш, бедик тайгаларның өөн чыдар одарларын шын ажыглаар чорук хөй ачалының продуктулуун өстүрериңе, хойнун баш санын көвүдериңе, чиик өртектиг продукцияны алырынга идигни бөөр.

Тайгаларда чедери берге одарларын От-сигени аажок чаагай болур. Ындыг одарларның От-сигенинин дүжүү гектардан 3—4 центнер чедип турар, а суурлар чанында одарлар таптай бастынган болгаш, оларның От-сигени гектардан 1,5—2 центнерден ашпайн турар. Оон чижээн Кедээ ажыл-агыйның дүржүлге станциязының одарларындан көрүп болур. Үргүлүү мал кадарын, система чок ажыглаан келгенинин үрээннан Хадын, Дүрген хемнериң унунда, Хадын болгаш Чагытай хөлдерде одарлар шуут таптай бастынган, харын-даа От-сиген үнместеп турар апарган. Чылдын-на мал кадарар черни кыжын, чайын солуас, малды суур чанының участоктарынга мөөнөөр чорук ындыг түнелге чедиргени ол-дур. От-сиген шоолуг чок, чашпан, аза-огу колдан үнген хову көвүден турар. 1970 чылда шинчилел көөрге, ындыг хову 3600 ажыг гектар турган болза, 1980 чылда ол 17627 гектар чедир көвүдээн. От-сигенин дүжүү ийи катап кудулаан азы гектардан түгле 2,3 центнер болуп турар.

Республиканың бүгү-ле совхозтарында одарларның байдалы бир дөмей ындыг болуп турар. Одарларның дүжүү кудулап, үнүштериниң хевир составы эвээжеп, мал чеми болур үнелиг сигеннер чидип, сигеннериниң малга чиртингири база чемнин шынары баксыраап турар. Чижээ, одарның бир килограмм курган сигенинде турза чогуур 100—110 граммның орнунга 60—75 грамм хайлыр протеин, өртектиг продукцияны алырынга—55—80 мг каротин бар болуп турар.

Чайгаар бүткен одарлар чиик карылгалыг мал чеминин үнер дозу болур. Республиканың эзт дужаар планының дөрттүн үш кезээн, сүттүн үштүн бир кезээн чайгаар бүткен одарларның күселиби-биле бүдүрүп турар. Оон-биле чергелештир, хөй-хөй ажылагыйларын удуртукчулары болгаш специалистери чайгаар бүткен одарларны төнүн читпес үнер дөс кылдыр көрүп турары кайчап-даа шын эвес. Зооветеринария болгаш агрономия албанының ажылдакчылары одарларны ажыглаарын харыысалга чок көрүп турарының үржүү-биле оларның дүжүткүрү кудулап, малга таптай бастырын турар. Зооветажылдакчылар одарларны камгалаар, хумагалаар дугайында сагыш салбайн, малды кадарарының база сүзүн чорударының планнарын болгаш маршруттарын кылын турусчайн, одар солуурунун, оту-эдлештирериниң дүрүмнерин сагывайн, одарны кабаан боза, чазын азот-биле денге оларны чажар үжүрлүг. Азотту бир гектар шөлге 60—90 килограмм, фосфорну 40—60 болгаш калийни 40 килограмм дээштиг бүдүмел онаажыр кылдыр чажар.

Күзүн чемишчиткен көк-тараның дазылы ынчан-на улгадын кээр, бүрүлери дөрт чедир көвүдээр. Ындыг көк-тараа кышты чиик эрттирер, чайгы кандаашкынга шыдамык.

Чазын чемишчидерде, күзүм чашкан көк-тараны ыяап-ла илиртээр херек. Чемишчидилгенин хөрүүнче ханыла 4—5 сантиметр болур. Бо ажылды шынарлыг болгаш дүрген кылыры чугула. Ылангыя чемишчидилгени эки үүредип алза чогуур. Суттаттыг черлерге тараан көк-тараның минералдыг чемишчидилгези чартык катап хөй болур.

Күзүн тарыыр көк-тараны дүжүт ажаарының бетинде ажаар болганы эптиг. Көк-тараа шөлүнге дараазында чылда өске культуралар аажок үнер. Бистин байдалыска көк-тараны эки чемишчидер болза, бедик дүжүтү кажан-даа ап болур.

В. СОЛОВЬЕВА,
агрохимик.

Специалистиң сүмези

КӨК-ТАРААНЫ ЧЕМИШЧИДЕРИ

Тараа болгаш мал чеми кылдыр ажыглаар бо культура бистиң республикада эвээжеп келген—7,5 мың-на гектар. Бо үнелиг тараны остүрериниң сула кичээнгей салдының турарының херечизи ол. Оон уламнан ук культураның дүжүү база чавызаан. Сөөлгү үш чылда ортумаа-биле гектардан-на чылда 3,9 центнер тараны, 36 центнер погаан массаны алган.

Көк-тараның дүжүдүнүн чавызаан чылдагааны оны тарыыр черлериниң агротехниказын сагывайн, тарылганын хуусаазын хажыдын, чемишчидилгени чедир ажыглавайн турарывыста. Ындыг шөлдерде хөрүүнүүн хаттан-даа, суглан-даа үрелири аажок. Оон бедик дүжүт-даа алдынмас.

Азоттуг чемишчидилгени үнүш бүрүү алыр ужурлуг. Күзүн чажар тараларга кыш ашкан соонда, чазын кончуг чугула. Ылангыя тараа сырый үнгенде, ону дыка хереглээр.

Күзүн чажар көк-тараа шөлүн чемишчидерде хөрүүнүүн химиктиг байдалын баштай шинчилеп көөр херек. Чемишчидилге чажар үезин база сагыыр ужурлуг. Хуусаа уламдыккан тудум-на, хөрүүнүн бодунун азоду шүүрелиг, эвээжеп турар. Ылаңгыя часкы суг-биле оон 20—30 хуузу агын бады баар. Шинчангаш часкы чемгерилгени хөрүүн эки эриккээн, чаржан турда чорудары таарымчалыг. Оон орайтан, хөрүүн кыры кургай бээрге, чашкан чемишчидилге эзилбес, үнүш ону шигээдип шыдавас.

Азоттуг чемишчидилгени тараа үрезини чажар сеялкалар-биле чаштырып турар. Маква аммиак селитразын болгаш мочевинаны ажыглары дээштиг. А мочевина хөрүүн кырыга үреличел, аммиакты бүсталын үне бөөр дээрзин уттун болбас. Шинчангаш ыяап-ла хөрүүнче киир чажар херек.

Күзүн тарыыр көк-тараны күзүн-не калийлиг болгаш фосфорлуг чемишчидилгелер-биле чемгерери чугула. Ол үеле ындыг чемгерилге алын-хамаан чок ажыглап турар. А агрономнар одарларны экижидерин чорутпайн, оларның дүжүткүрүн бедидериин аргаларын бодап тыппайн, одар ажаар техниканы тускаллап бербейн турар.

Кедээ ажыл-агыйның дүржүлге станциязының малга таптадлыр бастырган, От-сигени хованнаан эрги одарларына мал кадарбайн курук-тарары негеттинин турар. Ындыг болганда, Таңды-Уула сыныының ийлериндe одар болур черлерни чайгы үеде ажыглаары эргежок чугула. Ында ындыг одарлар 500-800 гектар чедип турар. Чаңгытай хөлдүн артында Улуг-Тей деп черде тайга одарын 1982 чылдың чайынында чылгы болгаш мыйыстыг бода мал кадарарынга ажыглаар деп турар. Ону боттандырары-биле үк одарларны май айда шинчилеп көөр хемчеглерни чорудар апаар. Шинчилел чорудары-биле начальник баштаан комиссияны кедээ ажыл-агый эргелелинге тургускан турар үжүрлүг. Ажыглан болур одар черлерни шинчилеп көөрүн ол комиссия организастаар. Зоотехниктер чер тургузукчулары-биле демнежип турган, шинчилеттинген, мал одарладын болур черлерге кежериниң, хонаш кылырының, малды сүрер маршрут картазын кылыр.

Тайга одарларын ажыглаар талаада, кежер орудтарны аштаары, кыргылда пунктуларын, хонаштарны дерип тургуузары эргежок чугула.

В. САХАРОВСКИЙ.

Кедээ ажыл-агыйның дүржүлге станциязының мал чемнери бүдүрериниң киллизинин эргелекчизи.

Бөгүн—Аныяктарның эп-сеткил каттыштырылгазының делегей хүнү

ЧАЛЫЫ НАЗЫННЫҢ ЧАҢГЫС ЭВИ

«Тайбын болгаш улустарның аас-кежин дээш демиселге чаңгыс демниг бис!»—өртемчейниң миллионмиллион оолдар болгаш кыстары ындыг кыйгырыгын адаа-биле чурттап, ажылдап, демисежип турарлар. СЭТА-ның корреспондентизи В. Куликовка янзы-бүрү чурттарның чалыы назынының төлээлери Аныяктарның эп-сеткил каттыштырылгазының делегей хүнүнүң бүдүүзүнде интервью берген.

Владимир Терехов, Москваның «Красный пролетарий» заводунда комсомолчу-аныяктарның комплекстиг бригадазының бригадири: Бистиң шагдан бээр-ле пайыралдажыр келгенивис Ханойнуң станок тудуушкунуун заводунче бедик бүдүрүкчүлүг агрегаттарны чүдүрүп чоруттувус, Ол акы-дунма чуртта совет специалистериниң дузазы-биле тудуп тургускан бүдүрүлгени кызыл-пролетаржылар чаа дериг-херексел дер-биле бүрүн хандырган. Нарын дериг-херексел дерлиг ол станоктарга ажылдаарының арганларынга Вьетнамдан келген өөнүктерини өөредип тур бис. Эң эки чаңчылдарны аныяктар удамчылан турар: БЛКСМ-ниң болгаш Хошиминниң Коммунистиг аныяктар эвилелиниң аразында кады ажылдажылганың керээзи чардынган.

Иван Ватрашки, болгар тудугжу: социалистиг экономиктиг интеграцияның комплекстиг системазының кол-кол объектилеринде шалычы иште ажылывысты интернационалчы хүлээлгевисти күүседип турарывыс ол дээн билир бис. Москвада административтиг төптүн тудуунда эш-өөрүмбиле кады киржип турар мен. Мээң чаңгыс чер чурттуларым Барыын Сиоврьде, Куроканың магнит аномалиязында, Оренбургьеде болгаш Ортаакы Азияда ажылдап турарлар, Совет оолдар болгаш кыстар Козлодуйда атомнуг электри станциязының тудуунда, Болгарияның өске-даа улуг-улуг тудугларында идепкейлиг киржип турарлар.

БЛКСМ-ниң XIX съездиниң болгаш ДКСМ-ниң XIV съездизинин будуузунде бистиң ийи чурттарының аныяк будүрүлгечилери шалыпчы иште хаара туттунган. Оларның хей кезии графиги ыракта мурнай бергеннер.

Фаллух Субхи (Сирия), Москваның геология-шинчилел институдунун аспирантызы: совет өөнүктерим-биле бодумнун чуртумга тургаш-ла таныжып алган мен. Совет Эвилелинден келген специалистер-биле кады гидрогеологтуг шинчилелдерни кылып турдум. Ындыг ажылдарның Сирияга ужур-дузаазы аажок улуг: кандаашкынга таварышкан үс-үс мың гектар шөлдерни ажыглалга киирер хөрек. Ол бүгүнү өөренип көргеш, билиг-мергежилимни Совет Эвилелинге бедидип алырынче олар чалааннар.

«Эп-сеткил каттыштырылгазы» деп состун ужур-утказын силерниң чурттуларга өөрөнүп келгеш, улам ханы билип алдым. Интернационалчы чаңчылдарынга шынчы Совет Эвилели делегейниң 150 чыгыы чурттарынга национал кадрларны белеткээринге дузалажып турар.

Сигэки Вакимото. Японияның Социалистиг аныяктарының Лига комитединиң Хиросима префектуразының даргазы: бөмбүрэктиң аныяктарының кады ажылдажылгазы — улуг күш. Ядролуг катастрофаның хилинчээн эрткен адаелериниң ажы-төлү бистер совет аныяктарының тайбын дээш демиселинге өөрүп четтирдивис.

Казаньның В. И. Ульянов-Ленин аттыг күрүне университединде Кубаның, ГДР-ниң болгаш Лаостың аныяктар организацияларының чоруткан төлээлекчилери совет аныяк оолдар, кыстар-биле кады интернационалчы студент улуг ег-бүленин долу эргелиг кежиүүчнери боп турарлар.

ККУ-нуң интернационалчы клувунда интернационал кижизидилгезинин айтырыгларының талазы-биле конференцияларны болгаш кежээлерни эрттирип, политиктиг ыры болгаш кыйгырыг конкурстарын, эп-сеткил каттыштырылгазының митингилерин кылып, тайбын фондузунга акша-хөреңги чыырын организастап турар.

Бо чылын ККУ-га даштыны студентилерниң баштайгы доозуушкуну болур. Олар төрээн черлеринге бедик мергежилдиг специалистер, быжыг бүзүрелдиг интернационалчылар, чер бөмбүрзээнин тайбын келир үезин дээш идепкейлиг демиселчилер боп чанарлар.

ЧУРУКТА: интернационалчы найыралдың болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының клувунда политиктиг плакат конкурузун белеткеп турары. Ортузунда — төөгү факультединиң 2-ги курузунуң тергиин эки өөредилгелиг студентизи, Хостуг немец аныяктар эвилелиниң кежигүнү Бодо Мейрхайм.

Е. ЛОГВИНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КАТТЫЖЫЫШКЫННЫҢ СЪЕЗДИЗИ

БЕРЛИН, (СЭТА). Бодунун хүрээлелинде 9,1 миллион кижигүннерни каттыштырын турар Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннарының массалыг организациязы —хостуг немец профэвилелдер каттыжыышкынының (ХНПК) съездизи Берлинде Республика ордузунда ажыттынган. Чурттун бүгү округтарындан 3000 ажыг делегаттар найысылалга чедип келген.

Германияның Социалистиг чаңгыс ай партиязының ТК-зының Чиргине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелинин Даргазы Э. Хонеккер, чурттун күрүне болгаш партия улуттукчулары съездиниң ажыдыышкынынга олурушкан. Делегейнин, тус черлериниң болгаш национал профэвилелдерниң 70 организацияларын төлээлээн хей санныг даштыкы аалчылар, оон иштинде совет профэвилелдериниң делегациязы съездиде олуржуп турар.

ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, хостуг немец профэвилелдер каттыжыышкынының баштаар черинин даргазы Г. Тиш өтчёт илеткел кылган. ХНПК-ның IX съездизи болгандан бээр эрткен үениң дургузунда ГДР-ге сайзырангай социалистиг иштилелдиң тургузуушкунунга профэвилелдеринин ролюнун бедээнин ол онзалап демдеглээн. Чурттун бүгү чоонунга чугула ужур-дузалыг чаа-чаа чедишкиннер чедип алдынган. Марксизм-ленинчи партиянын дайынчы дузалакчызы болуур профэвилелдериниң ролюн илеткелчи айыткан.

СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунун Даргазы эш Л. И Брежневтин ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизинге көдүргени тайбын чаа инициативаларны, ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырар талазы-биле чугула саналдарны, а ол ышкаш Европага болгаш делегейге тайбынны хандырар талазы-биле өскедаа чугула совет саналдарны ГДР-ниң профэвилелдери болгаш бүгү ажылчы чоннары өзин-биле чүүдүгүнүн, деткип турар деп, оратор медеглээн.

Ажылчын ацгының, бүгү ажылчы чоннарының өрге-ажыктарын чайгылыш чок камгалаары амгы үеде тайбың дээш шиитпирлиг болгаш могаг-шылаг чок демисел-биле сырый холбаалыг болуп турар деп, хостуг немец профэвилелдер каттыжыышкынының даргазы чугаалаан.

Совет Эвилели болгаш социалистиг дем каттыжылгазының бүгү чуртулары боо-чепсектерни кызыгаарлаарынче, чепсегленишкинни дүжүреринче угланган чаа-чаа базымнарны деп эргенин болгаш бир дөмей айыыл чок болуруун принциптеринге дүүштүр кылып турарын илеткелчи демдеглээн.

Германияның Социалистиг чаңгыс ай партиязының X съездизинин шиитпирлерин күүседир талазы-биле ГДР-ниң профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазының чугула айтырыгларын өтчёт илеткелде тодаргай айыткан. Социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунга байлак улуг дуржулганы шиңгээдип алган ССРЭ-ниң профэвилелдери-биле хостуг немец профэвилелдер каттыжыышкынының бузулбас пайыралының удам-на быжыгып, кады ажылдажылгазының калбарып турарын илеткелде демдеглээн.

Германияның Социалистиг чаңгыс ай партиязының X съездизинин шиитпирлерин күүседир талазы-биле ГДР-ниң профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазының чугула айтырыгларын өтчёт илеткелде тодаргай айыткан. Социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунга байлак улуг дуржулганы шиңгээдип алган ССРЭ-ниң профэвилелдери-биле хостуг немец профэвилелдер каттыжыышкынының бузулбас пайыралының удам-на быжыгып, кады ажылдажылгазының калбарып турарын илеткелде демдеглээн.

...Даштыкыдан соолгу медээлер...

БУДАПЕШТ. Венгрияга болган коммунистиг субботникке чурттун чүс-чүс мың ажылчыннары болгаш албан хаакчылары киришкеннер. Халас ажылдаанындан киргеш акша-хөреңгини школа базы четпээн уруглар алган черлерни, культура бажыннарын, дыштанылга зоналарын тудуп тургузаарынга ажыглаар.

Татабанья хоорайының шахтёрлары субботник хүнүнде шалыпчы өзу-биле ажылдаан. Олар чаңгыс-ла эзлеп аштинде 3,000 тонна хөмүр-даштын базын үндүрүпнер. Ол хүн Шальготарьяның металлургтары 520 тонна кацны алганнар.

Мун-мун венгр хамаатылар хоорайларны болгаш суурларны будүрүлге болгаш албан черлериниң девискээрлерин чаагайжыдарынга, улуг-улуг чуртталга болгаш спорт тудугларын кылырынга ажылдаан.

ЛОНДОН: «Ядролуг чепсек чок болзуп!», «Биске чалгынныг елүм херек чок!» деп кыйгырыглар-биле тайбынны англи талалакчылары Моулзуоотта шериг-агаар базазынче чыскаалып алгаш, чоруп турганнар. Ядролуг чепсекти дүжүрери дээш шимчээшкин организациязының кыйгырыын өзүгаар. Англияның дыка хей хоорайларындан барган чыскаалчылар чурттун девискээринге америк ядролуг ракеталарны тургузар талазы-биле казактын планнарынга шиитпилин-биле удурлайышкынны илередип дээш америк шериг-агаар базазынга чеде бергеннер. Моулзуорт базага 64 чалгынныг ракеталарны тургузарын планнап турары билдингир.

КАБУЛ. Апрель революциязының эчис сорулгаларын амыдыралга боттандырарынга, а ол ышкаш күш-ажылчы улустун чедип алган чедишкиннерин камгалаарының хөрөнге болгаш чурттун экономиктиг хөгжүдезинге афган аныяктарның киирип турар ажыл-ишчи үлүүн Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының Чиргине секретары, Афганистан Демократтыг Республиканың Революстуг Чөвүлелинин Даргазы Б. Карималь Афганистанның Аныяктарының Демократтыг Организациязының (ААДО) активчилери-биле ужуражыышкын үезинде бедии-биле чугаалаан.

ТОКИО. Лайынга удур, ядролуг чепсекке удур шимчээшкинни Японияга улам галбартырынче атомнуг болгаш водородтуг боо-чепсекти хоорууру дээш Бүгү-япон чөвүлел (Генсукио) кыйгырган. Ол массалыг организацииның удуртур черинин Токиога болган хуралынга КНО-нун Кол ассамблеязының боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле ам болур деп турар түскай сессиязынга холбаштыр Гэнсуйкионун ажылының айтырыгларын, а ол ышкаш майның 23-те эрттирер дээн тайбын дээш, дайынга удур чаңгыс эптиг хөделишкиннинг хүнүнге белеткелли чугаадажып көргеш.

Хуралдың киржикчилери Р. Рейганның администрациязының чарлааны «кызыгаарлаттынган» ядролуг дайынның дугайында шуугаазының шынгыызы-биле шүүмчүлээш, «ядролуг чепсек чок болурунун» үш принциптерин: ядролуг чепсектиг болбас, ону таштыыртан кинобес болгаш ботунга будурбес чорукту чайгылыш чок сагырын Японияның чазаандан негеп, улам-на агрессчи байдалдыг боп кел чидар «айыыл чок чоруктун» япон-америк керээзин доп-дораан узуткаарының чугулазын айытканнар.

ХАРАРЕ. Зимбабве Республиканың хамаарышпас болганының 2 чыл оюнда чурттун найысылалы—Хараре деп чаа атты алган. Эрткен үс чылдың ийиги чартыында европейжилерниң колонизациязын ойтур шаварының үезинде бижыг туруштут, эрес-лидим чорукту көргүскен африкан баштынчының ат-алдарын мөнгежидери-биле ол хоорайны эде алаан.

Дыка хей африканнар боттарының чуртунун колониязы адын кажан-даа хуулаан кербейн келген болгаш ам ону Хараре деп адаа алганнар.

Республиканың президентиин К. Банана байырлалының үезинде чүве чугаалаан. Зимбабвенин найысылалынын ол чаа адын чарлаан.

(СЭТА).

АГИТКОЛЛЕКТИВТЕРДЕ

Чер-чер Советтеринге болгаш улус судтарынга сонгулдаларга белеткел уламчылап турар. Ол талазы-биле бүгү-ле ажылдар улус депутаттарының Советтериниң организакчы болгаш политмасселыг ажылдарының деңнелин улам бедидериниче, улус судтарының ажыл-чорудулгазын экижидериниче, социалистиг демократтыны улам сайзырангайжыдарынче, хоойлу-дурум камгалалын быжыглаарынче угланган.

Барыын-Хемчик районда 17 сонгулда участогу тургустунган. Участок бүрүзүнде агитпункт ажылдап турар. 28 агитколлективте 360 ажыг агитатор сонгукчулар ортузунга тайылбыр-массалыг ажылдарны калбарты берген. Олар сонгукчуларга совет сонгулда системазының дугайын тайылбырлавышаан. СЭКП-ниң XXVI съездизинин, СЭКП Төп Комитединин ноябрь (1981 ч.) Пленумунун шиитпирлерни амыдыралга боттандырарынче. 1982 чылдың болгаш он бирги беш чылдың нинти планнарын чедиишкиннинг күүседиринче. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл болуур оюн төлептиг өткүүрүнче ажылчы чоннарны эвилеллежип, социалистиг чаңгыс организастажып турарлар.

К. МААДЫ.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ АРНЫ

1982 чыл

Апрель

№ 4 (98)

•ШЫН ЧАРЫГДААР, ШЫҢГЫЫ АЖААР

Чиг-этти, энергия курлавырлардың, материалдарны камналгалыг чарыгдаар, аяа ээхарыысалгалыг болуруне партияның бисти кыйгырып турары кижи бүрүүнге чоок болур ужурлуг. Бо хүннерде бир дугаар планла көрдүүп турар айтырыг—кывар, чаар материалдарны чидириг чок, камныг ажылгаары болур.

Барыын-Хемчик районда кывар, чаар материалдарның ёзулуг ээзи болуп шыдавас кижилерге ол өскээр «агып» турар черлер, оок чарыгдалында камналга чок чоруктар аңдаа эвээш эвес болуп турар. Чижээ, «Шекпээр» совхозта чолаачыларның путёвкаларында эртен ажылче үнерде болгаш кежээ ажылдан ээн кээрге, алган бензинин болгаш оон артыкшылын демдеглевейн турар. Ол совхозтуң барык шүүтү автомашиналарының спидометрлери үрелик. Мындыг болганда бензин камналгазының дугайында, оон шын чарыгдалының дугайында кайдыг чугаа турып болур боор.

«Барлык», «Дөн-Терезин» совхозтарда кывар, чаар материалдарның камналгазының дугайында айтырыг «Шекпээр» совхозтан дээредевейн турар. Ол совхозтарда бензин хемчээр приборлар үрелик, шын эвес ажылдан турар, нефтебазаның девискээри хирлиг, бензин камналгазының дугайында көргүзүг материалдары чок, өртке удур шиттер чедир дескиттинмээн.

Кызыл-Мажалыктың нефтебазазында кывар, чаар материалдарның отчёт, учёлу кошкак тургустунган, кээ-ле турар болгаш үнүп турар нефть продуктуларын ажыл-агыйларже үндүрүп бээрийде болгаш кадагалалында четпестер хөй. Абазадан бензин чүдүрүп келген чолаачыларның бензини четпейн барган таварылгада, бензин орнунга талоннар хүлээп ап турар таварылгалар база бар. Ол нефтебаазада кывар, чаар материалды шын чарыгдаарының, оон ажаалдакадагалалың чоогуур дүрүм ёзугаар чорударының чурумун чедир сагывайн турар, ол талазы-биле хыналды, контроль чорувайн турар. Бензоколонкаларда бензин хемчээр приборларның ажылдары 'шын эвес, оон техниктиг септелгезин ылыбайн келген. Кывар, чаар материалдарны шын чарыгдаарының талазы-биле көску агитация ол нефтебаазада база чок.

Районда кывар, чаар материалдың камналгазы, оон шын чарыгдалы кошкак чоруп турар хирезинде камналга румунун хемчеглери ажылдап кылдыңмаан, ону шын чарыгдаарының, камналгазын чорударының инструкцияларын болгаш техниктиг документацияларын сагывайн турар.

Хуула автомашиналарлыг хамаатыларны бензин-биле чандырарда база четпестер бар. Районда 625 хуу машина бар, олар ортумаа-биле чылда 5 мүн км эртер деп бодап алыр болза, 625 литр бензин чарыгдаар ужурлуг. Эрткен чылын херек кырында ол бензинин 40 хуузу чарыгдаттынмаан. Ынчангаш рынок өртээ-биле хуу машиналарлыг хамаатыларга талон садарын чуруҥчудары база негеттинин турар.

Кывар, чаар материалдың камналгазын чедип алырында харыысалга чок кижилерден шыңгыы негелдени тургузарындан ангыда, ажылдан кылдыңган хемчеглер ёзугаар организастыг болгаш кижизидилге ажылын чорудары чугула. Үеним негелдеп ыңдыг.

Б. МОҢГУШ.

Барыын-Хемчик районун улусчу контроль комитединиң даргазы.

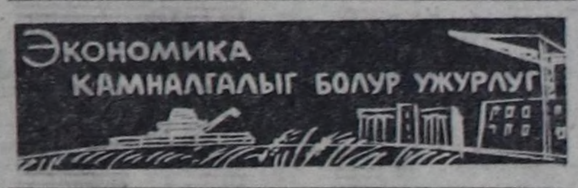

ОЛАРНЫ ЭКИ ДЕРИИР

Өвүр районнуң совхозтары ыраан-узак черлерде турар болгаш боттарында кывар, чаар чүүлдер кадагалаар черлиг. «Коммунизмче оруу» совхоз район төвү Хандагайтыдан ыраан эвес, оок-биле барык-ла кожа-даа болза, база-ла ындыг черлиг. Ону даг эдээнде хайыы, шөлөөн черде тургускан. Ында кайызынга-даа беш тонна кирер беш улуг доскаарны таарыштыр кылган. Ийи янзы бензинни, солярканы база дизель үзүн оларга эккеп кудуп, оон машиналарга кудуп ап турар.

Совхозтуң бодунда кывар, чаар материалдар кадагалаар болгаш оларны машиналарга кудуп бээр түскай черлиг болуру ажыктыг болбайн аан. Ынчалза-даа ындыг черни чогуур негелде ёзугаар кылган турар ужурлуг. Оон башка өртке айыылдыг база улуг карылгалыг апаар. Ону бисте канчаар кылганыл? Чүгле «Автозаправка» деп ат эдилээн чер-дир ийин. Ында өртке удур кылган чүү-даа чок.

Кывар, чаар чүүл кутнан доскаарларның аксы эвик. Хөт хадыырга, ынаар элезин, довурак кирип, чаашнын боорга—хар, суг куттулуп турар. Оон-даа дора чүве—ыраар, чаар материалды өй-хемчээлдии-биле болу кудуп берип турар түскай херекселдиг чогу. Ынчангаш аңаа келген чолаачылар, механизаторлар ночал тутказ, боду кудуп, дажыглап эгелээр. Бензинни чеженги алганы, чеже хирези черже таңгулгени билдинмес. Улуг доскаарлар чанында бензин, солярка, дизель үзү төгүлгеш, хөлдени берген чытыылаар. Ынчаар текту турар кывар, чаар материалдарны санаар болза, та чеже тонна болур чүве!

Бо совхозтуң удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары бугу-ле чүвеге камналгалыг болур дээр дугайында партияның болгаш чазактың айтыышкыннарын боттандыр болза чогуур. Күрүненик хөрөңгизин ынчаар тап, төтчеглеп турар чорук-биле эптежип болбас.

М. КЫЗЫЯ-ООЛ.

Өвүр район.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЕРЛАР! БҮДҮРҮЛГЕГЕ, КИЖИЛЕРНИҢ ХҮН БҮРҮДЕ ХЕРЕГЛЕЛИН ХАНДЫРАРЫ-БИЛЕ ХОЛБАШКАН АДЫРЛАРГА КОНТРОЛЬДУ КҮШТЕЛДИРИҢЕР!

(1982 чылдың Май 1-те СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Улусчу контроль болуктериниң даргаларының семинарының пропагандистеринге дуза

БӨЛҮКТЕРГЕ ХЕРЕК ЭМГЕЛЕЛИ

Улусчу контроль болуктеринге херек эмгелелин канчаар кылза эвил дээрзиниң дугайында айтырыгны оон болуктериниң болгаш постуларының даргалары комитеттерге бо-ла тургузуп кээр. Ылангыя контроль болуктериниң даргазынга чаа сонгуткан аныяк эштер ону организастаарынга бергедей бээрлер.

Болуктерге херек эмгелелин эвилдиг-ле хүлээп алган шинтирлерниң, ылангыя улусчу контроль организациясының айтыышкыннарының, доктаалдарының күүселдезин контрольдаарынга, хынаарынга биче эвес ужур-дузалыг.

«Ажылчын-тараачын инспекциясы канчаар эде организастаза эвилл?» деп ажылыга В. И. Ленин херек эмгелелинин айтыышыне база улут кичээнгейни салган.

Хүн бүрүде чоруттунган эргежок чугула ажылдарның документациязын улусчу контроль болуктеринге эмгелээр. Ол дээрге болуктериниң, постуларның хуралдарының протоколдары, хынаалдар, рейдилер, көрүлделер түннелдерине холбаштыр болуктүн хүлээп алган шинтирлери, алдынган хемчеглерге хамаарышкан саналдар, сүмелер, ажыл планы, болуктериниң болгаш постулар ажылынга холбаштыр үстүү организациялардың документилери, статистиктиг отчёттар болур. Ындыг документилерни доктаамал шыгжап кадагалаар.

Хынаалдаларның болгаш рейдилерниң планнарын, хайгыылчылар-биле чорудар кичээлдерниң тематикаларын, контрольдун калбак нептерелдиин, хөйге көскүзүн хандырар талазы-биле материалларны, эн эки ажылдыг хайгыылчыларны янзы-бүрү шаннаалдарга кирген доктаалдарны, оларның эзлечелиг шөлөөнинге төлевирлиг немелде тывысканының дугайында доктаалдарны болуктерге беш чыл ажыт хире уеде кадагалаар.

Улусчу контрольдун постуларынга, цех болуктеринге хүн демдеглелерин кылыр. Оларга постунун азы болуктүн составының дугайында медээлерни, хайгыылчыларның хүлээлгелериниң, даалгаларының дугайын бүрүү-биле кирер бижиир. Оок-биле кады хүн демдеглелинге ажыл планын, оон күүселдезинин дугайы, чоруткан хынаалдаларның база рейдилериниң дугайында доңчу тайылбыр, илереттинген четпестерни чайладыр талазы-биле улусчу контроль комитединиң саналдарын, сүмелерин канчаар күүседин турарының дугайы демдеглеттинген турар ужурлуг.

Болуктериниң отчёт-сонгулдалыг хуралдарының протоколдары, статистиктиг отчёттун 5-ки формазын тускай кылыр. Ол документилерни күрүне архивинче дужаар.

Улусчу контроль болүүнге хамаатылардан келген билдиришкиннерни, хомудалдарны болгаш чагааларны тускай кадагалаар. Оларны кирген хүнүнден эгелээш 30 дүнүктен эрттирбейн сайгарып көөр херек. Практиканың көргүзүп турары-биле алырга, оилдиришкиннерни болгаш чагааларны болуктерге хүлээп алырын, дедир чорударын организацияларның болгаш бүдүрүлгелериниң канцелярязын дамчыштыр чорударга таарымчалыг боор турар. Күрүне архивинге дужаарын база оларны дамчыштыр кылыр болза эки.

ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хообулунун 21 чүүлүнде болуктерге херек эмгелелин чорударынга дуза көргүзүп айтып турар, ындыг дузаны оларга улус депутаттарының суур болгаш чер-чер Советтериниң күүскомнары база бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының администрациялары көргүзер апаар.

Хайгыылчылар часкы ажылдарга

ДОЛУ КҮШ-БИЛЕ КИРЕР

Он бирги беш чылдың ийги чылында бий-хемчилер бедиткен хүлээлгелерни алган. Тараажылар 28 мүн ажыг тонна тарааны, картофельдя 1820, ногааны 330 тоннаны ажаап алыр дээш бир гадан-на тарааны 12, картофельдың 73, ногаанның 110 центнер дужудун өстүрер. Механизаторлар чайын 10 мүн хире га черни андарар, 23 ганын күскү андарылгазын чорудар.

Мал чеми белеткээр бригадалар сигенни 18920 тоннаны, силосту 41 мүн ажыг, сенажты 8500, витаминниг сиген залганын 900 тоннаны белеткээр.

Бо чылын часкы хову ажылдары кажангызындан-даа артык күжеңиишкинни негээр. Чүге дизе, эрткен чылын агаар-бойдустун байдалы таарымча чок болганындан чайгы, күскү чер андарылгазын план ёзугаар шынарлыг белеткеп албаан. Ынчангаш бо чылдың тарылгазынга ажыглаар 18 мүн ажыг га черни чазын андарар, 17850 ганын шыгын ёзазырар, 36 мүн ажыг гага эрте чажар тараа культураларын, 24 мүн га ажыг черге тараа культураларын чаштырар.

Часкы хову ажылдарын агротехниктиг кыска хуусада чогудар дээш чер андарар агрегаттарның ажылын ийи эвлчег-биле чорударын, чаштырылга агрегаттары эвлчег үлүүн 150—200 хуу күүседкен турар кылдыр ажылды организастаар кылдыр планнаан.

Бо чугула сорулгаларны боттандырарынга партия, совет, ажыл-агый органнарынга улусчу контролёрлар идепкейлиг дузалажып, рейд, хынаалдарны чорудун турар. Улусчу контроль комитеди болгаш болуктери септелгенин эгезинден тура-ла, часкы тарылгага техника белеткелин контрольга алган. Совхозтарның МТМ бүрүүнге улусчу контроль постуларын тургускан. Септеп алдынган техниканы хүлээп алыр комиссиялардың составында улусчу контролёрлар база киргеп.

Ол чоруткан хемчеглериниң түннелинде районнуң механизаторлары часкы хову ажылдарынга техника септелгезинин планын чедиишкиннинг боттандырган. Бүтүү ажылзг ,йлар септелгеин өй-шаанда колдуу доозун,/ шын базырыышкынынга, чаштырылгага ажылдаар агрегаттарны таарыштыр тургускан. «Кызыл тараачы», «Саян» совхозтар септелгеин, агрегаттарны өй-шаанда кылып чоруткан.

Ажыл-агыйларда чамдык бергелер бар. Ылангыя К-700 тракторларның белеткелинде карын байдал тургустунган. Хайгыылчылар хыналда чорудун турган үеде 39 К-700 тракторнун чүгле 29-зу белен. «Өөк» совхозта байдал эн дувуреңнг, яазы-бүрү маркалыг 9 трактор ам-даа белен эвес болган. Районда техника септелгезинде куш-ажылды организастаанында четпестер ээзэш эвес, артык кезектер чезишпейн келген. Ажыл-агыйларда «Кировец» тракторларын септелгезин шимчедикчи коробкаларынын, дугуйлар дискаларының талазы-биле артык кезектер чогуидан саадап турар. «Хаанын», «Шивилиг» совхозтарда көдээ ажыл-агый техниказының септелгезинин ыңнары куду.

Техниканы бедик бүдүрүкчүүт ажылдазыры механизатор кадрларын бедик мергежилиилен улуу-биле хамааржыр. Ынчангаш улусчу контроль комитеди болгаш постудары механизатор кадрлар белеткелин доктаамал контрольга алган. Бо чылын «Кызыл тараачы», «Саян», «Өөк» совхозтарда механизаторлар курстарын организастаан, четчир санныг механизаторларны ацаа өөреткен. Ажыл-агыйларга хову ажылдарын ийи эвлчеглиг чорудар арганы ол берген.

1982 чылдың часкы хову ажылдарынга белеткеннин тура, көдээнің ажыл-ишчилери маллың чем базазын быжыглаарын кол сорулга деп көрүп турар. Мал ажылының чедиишкиниг хөгжүүрү оон четчир санныг чем базазын тургузарындан хамааржырын дуржулга көргүскен. Маңаа бир кол чүүл — бодүүн чемнер белеткелп болур. Бо талазы-биле курлавырлар районда хөй. Ылангыя севаж болгаш сиген белеткээрниң шыгырын бедилери, хамыктың мурунда чайгаар үнген сиген шөлдериниң продуктулуун бедилери. Бисте сиген шөлдерин чөп ажылавас, ону малга сада бастырар чоруктар бар. Совхозтар хөй чылдыг сиген-нер өстүрер ажылды кошкак чорудуп келгениниң оларның шөлү 1000 га болуп турар.

Бодүүн чемнерин силостун күсели-биле четчеләр апаар. Бо талазы-биле база улуг курлавырлар бар. Хамыктың мурунда силос культураларын көвуделир. Амгы үеде эки силос культураларының бирээзин — кукуруза. Чаа силос культураза болур рапс эки талазын кергускен. Оон үнер үезин ыскка, кандаашкынга удур шынарлыг, дужуткур болгаш мал чеми кылдыр ажыглаарга шынары эки. Ол ышкаш витаминниг сиген далганы кышкы үеде чаш малга үнелиг чем болур. Ынчалза-даа районда ону эвээштэ белеткеп турар.

Малдың чем базазының талазы-биле үстүнде чугаалааныыс сорулгаларны шинтирлээриниге улусчу контроль органнары көдээ ажыл-агый органнарынга дузаны чедирип турар. Мал чеми культураларны өй-шаанда, шынарлыг тарыырын хайгаараларга алган.

Часкы хову ажылдарын массалыг эгелээриниге чедир санныг хонуктар арткан. Бо хүннерде контролёрларның кылыр ажыл-херээ хөй. Бүгү техниканы белеминин шүтүмүнге тургузарынга, үрезин хораналашкынын доозарынга, кыыр, чаар материалдар сөөртүлгезин күштелдириниге олар дээштиг дузаны чедирер апаар. Белеткел ажылдарын, механизаторлар курстарын, агрегаттарны, техниктиг ажаалда звеноларын четчеләрин чедиишкиниг доозарын хандырар. Бригадалар, звеноларда, агрегатчылар аразында социалистиг чарышты дээштиг организастаар, чарыш дугайында керээни чарар.

Чарыштын негелделерин механизатор бүрүүнге тайылдырлаар. Түннелдер үндүрерде чүгле тиилекчилерни эвес, харын хожудан турарларны өлеердир, оон чылдагаанын тодарадыр. Чарыштын хөйге калбак-биле билдингир, түннелдериниң декиштирилгелиг болурун, бот-боттарын хынажырын, мурнакчы дуржулганы нептерелдирин чедип алыр. Контролёрлар чарыштын негелделерин хынаарда ажылдын шынарынче кол кичээнгейни моон-даа сонгаар салырлар.

Л. ШУТОВ.

Бий-Хем районун улусчу контроль комитединиң даргазы.

«Шынга» харыы

ЧЫЛГЫНЫ ЧЫЛГЫ БОДУ-БИЛЕ

Бо чылдың февраль 20-де үнген № 20 (11841) «Шын» солунунда «Улусчу контроль арнынга парлаттынган «Агаарда чылгы, аас ашпаан даргалар» деп эгелиг фельетонга бижиттингеи фактылар хынаалдалар үеэинде балыктаттынган. Чылгычылар М. Хулер, Д. Белчээ олардан дудаан 51 чылгының дугайында материалды чогуур органнар хынап турар.

Ынчаарга В. Калдаажай. В. Нүрзет, С. Соян оларның кырынга санадын турган 50 чылгы мал херек кырында ол ажылын хүлээдип берипкеп чылгычыларның харыысалгазынга турганын хүлээп ап, нипти чылгыда каткан. Арткан 18 чылгы малдың 7-зин ол хөкээр эгиткеш, оларнын 11-ни харыылаар ужурлуг түс-түс кижилерден төлеттирер кылдыр шинтирлээн. Бо айтырыгга холбаштыр совхозтун өскүрүүнүн болган удуртукчуларынга административтиг болгаш материалдыг харыысалганы хүлээткен.

К. ДАМДЫН,

Өрзин райкүүсөмнүн көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол зоотехниги.

ДАЛГАН ЭВЕС-ТИР...

«Тыва сельхозхимияның» районнар аразында Кызылда бүдүрүлге каттыжышкынының медээлерин помчаан кижи алдеспе бээр саннар, фактылар база оар. Минералдыг чемишчидилге дээрге черниң үнүш-дужуткурүлге улуг немере болур дээрзин амгы бо хүнперге чедир угаап билбээн удуртукчулар база бар болгулаар-дыр.

Үстүнде адаанывыс каттыжышкынының медээлериндеи алырга, эрткен чылын Танды-Улуг-Хем, Тес-Хем, Өвүр районларының 18 совхозтарынче чүдүрүп чоруткан 27 машина ишти ындыг чемишчидилгени оларның удуртукчулары: «чиир далган эвес-тир, чоов онуу» дээр хөөн-биле Кызылче дедир чоруткан. Ынчалзажок ол хөй чемишчидилгени оларже сөөрткеп дээш оон хөлезинин ажыл-агыйлар демейде төлөөр ужурга таварышкан. Оон ужурундан күрүнете недирген каража — 4254 рубль.

Ындыг хөөмнер бо чылын база уламчылавышаан, чылдың бирги кварталында «Х Улуг хурал», ССРЭ-нин 50 чылы аттыг, «Чаа орук», «Ленинчи орук» совхозтар, Көдээ ажыл-агыйның Тандыда дужулга станциязы оларже чедире берген 5 машина ишти минералдыг чемишчидилгени хүлээп албаан база-ла Кызылче дедир чорутканнар. Оон ужурундан күрүнете чедирген каража 1336 рубль болган.

— Чемишчидилгелерни шыгжап кадагалаар орай-сава бисте чедиишпес—деп, ажыл-агыйларның удуртукчулары сылдаглап тайылбырлап турар. Эки ажыл-агыйны удуртукчу болза, ындыг складтарны канчаар-даа кылдыртып ап болгай-ла. Ынчангаш ол дээрге ажык чок, артык тайылбырдыр ийин.

Ч. САЛЧАК.

ТЕХНИКАГА СЫЛДАГЛААШ...

Мөңгүн-Тайга районун «Малчын» совхоз 1958 чылда тургустунган. Ынчан колхозка нол рольду аът ойнап турган.

Совхозта бо хүнперде 10 аскыр өөрү чылгы бар. Олар терге-шанак деп чүве билбес. Чиик чүктерни аът-биле дажыглаан, чоок-кавы чоруктар кылыр болза, кончуг таарымчалыг. Бир эмчи азы зоотехник чүк машиназы-биле коданнар кезип хүнзээр. Оон эрткен оруунга хүнде ийи кижи сөөрткен деп долу эвес чүктүг мege путёвканы бухгалтерияга киприп турар. Оон орнунга ийи хүн аттыг кезий макпаткаш, отчёдун кылып, техниканы Ак-Чыраадан дус, сиген сөөртүр болзе, совхозка чөптүг чарыгдал үнерге чугаажок. Шак ындыг байдалды помчукчу-даа, удуртукчу-даа эп-өөр канчаар көөрирги?

М. ХЕРТЕК.

Туска дыңнадыглар

КОМИТЕТТЕРДЕ

КЫЗЫЛ

Республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунун совхозларга мал ажылының болгаш өске-даа комплекстерин тударының каттышкан дирекциязы штаттан дашкаар 23 ажылдакчыны хөй чыл уладыр тулуп келген болгаш оларның шалыныгга 42 мүн 600 рубльди чарыгдаары планга көрдүүп турган. Оон ангыда 12 чиик машинаны артыкка тудуп, аңаа чылда 12 мүн 300 рубльди чарыгдаан. Ынчангаш ындыг шын эвес төлевир 1981 чылда 48 мүн 400 рубль болган. Бо чылын артык штатты кызыраа-даа, 15 ажылдакчы артык хевээр арткан.

Республиканың улусчу контроль комитединиң хуралынга бо дугайында айтырыгны чугаалашкаш, ол дирекцияның кол инженери А. А. Михайленко биле кол бухгалтер Г. С. Якименкону шынгыы доңгуткаш, оларның бир-бир айда шалының тырттарын шинтирлээн. А оон директору П. М. Киреевтиң хөрээн комитет тускай-сайгарып көөр деп докладткан.

САРЫГ-СЕП

«Енисей» совхоз эрткен чылын электри энергия чарыгдалын лимиттен дөрт катап ажыр чарыгдаан. Чырыкка хереглээр энергия ийи ажыг катап чарыгдаттынган. Ол бүгү дээш совхоз 52,12 мүн рубльди артыкка төлөөн. Оон отчёт, учёлу сандаргай, счётчиктер үрелик. Хайгыылчыларның хынаалдазынга холбашкан айтырыгны Каа-Хемнин улусчу контроль комитединге чугаалашкаш, совхоз директору В. И. Кастеринни, кол инженер Е. В. Миненкону, инженер-электрик В. Я. Дмитриевти доңгуткан.

ТУРАН

«Өөк» совхозта мал кыштаглаашкыны багай дооступ турар. Оон удуртукчулары бо чугула ажылды куду деинелдиг, контроль чок удуртуп келгеннер, дээштиг хемчеглер алыр өйү эрте бергейде ам кээп дүвүреп эгелээнгер.

Кажан кыштаглаашкын кидин түлүк чоруп турда, мал чемнерин чөп ажыглаарының хемчеглерин албаан, харын-даа оон 176 тониазын хуу кижилерге саткан. Фермаларда бызааларның ажаалдазы багай. Хойжу коданнарда мал чемнери үр үеде чедиртинмейн турган. Чүгле бо чылдың баштайгы ийи айында безин совхозтун коданнарындан чүс хире бода, мун ажыг шээр мал өлүп хораан.

Ол совхозта мал кыштаглаашкынын доозарының хемчеглерин багай ап турарының дугайында айтырыгны Бяи-Хемнин улусчу контроль комитединиң хуралынга бүгү талалыг сайгарып келген. Ажылга улуг четпестерни болдурганы дээш совхозта кол зоотехник Л. Н. Шаповалованы, салбыр эргелекчизи Н. Г. Изместьевти комитет шынгыы доңгуткан. Л. Н. Шаповаленконун бир айда, Н. Г. Изместьевтиң, П. Е. Жмактың база бригадир Р. Д. Тюлюштун ийи-ийи айда шалының тырттарын комитет шинтирлээн. Кыштаглаашкынны хүр чазгай доозар талазы-биле чогуур хемчеглерни алырын совхозтун дирекциязындан комитет негээн.

ТООРА-ХЕМ

Тожу районунун ажылында улуг четпестерни хайгыылчыларның хынаалдазы илереткен. Эрткен чылдың IV кварталында бараан садырлгазының планы күүседтинмээн турда-ла, ону 100,4 хуу күүседкеп кылдыр медээге киргеи. А бо чылдың январь айга хамаарышкан садырлганың чамдызын эрткен чылдың декабрьнынга кириштирип, мege немей бижилге кылган. Складтарда бар бараанар садыларда киртинмээн. Бараанарны үндүр садар нормалары сагыттынмаан. Автомагазиннер ажылдакчылары идчыннарның чугыларын хандырбаан. Столованың ажылында улуг четпестер бар.

Хайгыылчыларның хынаалдазының түнелаин районнун улусчу контроль комитединге чугаалашкаш, райпо даргазы В. Л. Чернованы, кол бухгалтер Р. Н. Вояновны доңгуткан.

ХАЙГЫЫЛЧЫНЫ КЫЗЫП-КЫЙГАНЫ ДЭЭШ

«Иркутскводстрой» эргелелин автобазазының директору А. Сырватский хайгыылчыларның илереткен четпестерин чайладырының орнунга, коллективте улусчу контроль бөлүүнүн даргазы В. Болотновту кызып-кыйын, истеп сүрерин ораладжып турган. Оон ол үүлгедиин улусчу контрольдун Ленинск район комители принципиалдыы-биле көргеп.

Хайгыылчыларның хынаалдазындан улуг четпестер илереен. Автобазаның балансызында үш түс ажыг машиналар болгаш механизмнер саналтының турар, а оларның кезик хирезин өске бүдүрүлгелерге хөлези төлээри-биле берип каан болган. Техниканын учёлун кылбаан, ажыглалы багай, ону ажыглаар коэффициентизинин планы 82 хуу турда, ол чүгле 35 хуу болган.

Улусчу контрольдун бөлүү ол бүгү четпестерни дүрген чайладырынче, харылаар ужурлуг кижилернин хүүда харыысалгазын бедидеринче директорунун кичээнгейин угландырган. Ынчалзажок бо талазы-биле чүү-даа кылбаан, болуктүн даргазын ол истеп, сүрүп, кызып-кыйып эгелээн. Четпестерни чайладыр дугайында А. Сырбатский чангыдаа дужаал үнүрбээн, а ынчаимыжежок бүгү-ле чүүлдерни В. Болотновтун кырынче чүүй каарын ораладшкан. Удаазында эзлчеглиг дужаал-биле контроль бөлүүнүн даргазын бүдүрүлгеден үндүрүпкен. Ону кылырда, «ССРЭ-де улусчу контроль дугайында» Хообулунун негеп турары дег улусчу контрольдун район комители-биле болунун шиитпирин баш удур сүмележип алырын директор барымдаалаваан.

Улусчу контрольдун Ленинск район комитеди ол Хообулунун 29 чүүлүн ёзугаар В. Болотновту биеэки ажылынга хевээр арттырарын негээн, аңаа ону катап тургускаа, а ажылдавайн турган үезинин шалының аңаа төлеттирип берген. Хайгыылчыларның киргеп медээлерин тоомчага албайн, улусчу контроль бөлүүнүн даргазын кызып-кыйын турганы, бүдүрүлгени багай удуртканы тээш А. Сырбатскийни ажылындан дужүрген.

В. ХОДИЙ,

СЭТА-ның корреспондентизи.

Иркутск.

ЧАНЫП ОР МЕН

Улуг Саян кыры-биле
Ужар-хеме кыныйтып ор.
Шериг чораан,
халаашкаанчын
Сеин сактып чанып ор мен.
Тыным-биле туруп
турум—
Тыва черим кестүп келди.
Кадыр сынның белин
шыпкан
Кадат хой-дее—
кажыктар-ла.
Сактырамга, погаан эзим
Сарыын маган олур
дээзиг.
Соңга оттур кестүп чыдыр
Шокар булут соомда калды.

Чүрекейим ам кээп харын
Чүден дүрген соңар чүүл?...
Кара чажын, хүлүмзүрүүн
Карактарда чуруттунду.

Улуг сынган ажыл келир
Ужар-хеме даажын дыннап.
Сарыг шайны сүттеп алгаш,
«Сагындым» деп турган
боор сеп.

М. МАДОН.

ХОЮТКУЛАР

Кажан шагда өгбе кижи
Калбак дашты чыый
салгаш,
Кожагарда тургузуп каан
Хоюткуда утка-ла бар.
Узудакеап, шуушкан
малдың
Улчаан бажы аная четкеп,
Кадарчыны хараан кылдыр
Каразырда кылбаан деп
бе?

Олча бодап, кеденгирлеп,
Одар хайган чазый бөрү
Хоптак караа кижээ салчап
Хойзун дээштин бедиткен
бе?

Азы бир-ле азып түрээп,
Аңды турган чорумалга.
Аалдар чоогу келген сеп
деп
Айтыр демдек болзун дээн
бе?

Тыва черим дагларында
Тывызыксыг хоюткулар
Шаг-ла шагныг чажыды
бооп
Салгал дамчып, шилчип
чоруур.

М. ДУЮНГАР.

ХАРЫН ЭКИ

«Өңү чаагай ак-даа болза,
Өзү кара кулугур»—деп,
Шаа кээрге кудай дээрден
Чаган харны чектээрлер
бар.
Кыштың соогу эрте бөөрге,
Кылын хары эрий-ле бөөр:
Куу часты погаан кыдыр
Хуулдуруттар ийбичи-дир.
Чейин безин чамдык улус
Чаъетап кээрге хөлүш
кыныып.
Дээр биле кады бүргеп,
«Дежидп» деп химиренир.
Чаъетын, харның
беримчези—
Чаглыг эзт-тир, саржаг,
сүт-түр.
Чалгын келир тараалардыр.
Чаетын келир погаалардыр.

Б. ДОЮНДУП.

НАЙЫРАЛ

Рассказ

Кыжын улуг хар дүшкениден час берге болган. Соок, кыржак хүнер шөйүлгеш турукан: мөстер, даглар арны безин чылыш чок аландылап, кел чыдар чылыгга шыдамык удурланып чыткан; чамдык хүнерде хоолаан, уйгузуг хат киткээн турептар. Ол берге час иви фермазын база шымчый кагылап турган: кыры эрий каапкаш, доңа берген хар адаандан шулуң тып чиир дээн ивилер, озук туткаш, доңганнашкан кижилер дег, ол-бо бөөлденип, кастыныл-ла турар, а ивижи кижи дээрге часкы хатка арын-бажын хайыра чок какпырып, малын дилеп, арга-даш аразы-биле элее берген чортуп-ла турар.

Дуюг баскан беш-алдыны ол чударгай часка алзып чоруй, Кенден баштаан ивижилер довук дег бичии болбаан, харын даг дег бедик болганнар. Кенденнинг аал тиилээш, Мергеннинг аал берти ашкан.

Колхозка киреринин мурнунда иви ажылдыг хуу арат чораан, колхозка киргеп дораан оон ивизин малдан эгелээн, чыл-бүрү оон чарылбастаан, алыс аажы-чаны, чажыргаш канчаар, чондан арай оспаксырак, шөлээнчиргек болзажок, ажылга карак-кызыл, алыр-чиир дээр хоомай сеткил чок, хейнүүн өрү тыртар, ам совхоз ажылчыны апарган Иван Кенденнин бодалынга сөөлгү үеде элээн өскерлиишкиннер, чоорту тыптып турган. Орус эжи Цветковту айныдан камгалааны, оон-биле баштайгы найыралы бүгү совхозка билдине берген. Алак соонда Цветковтун чагаалары, чуруктары бо-ла кээп турар апарганы Иванны майгынындан болганчок-ла үндүр тыртып, иви кырынга кедүргеп олуртупканзыг, «чору, кер, бил» деп айбалаан келгензиг апарган. Шыпында, Кенден сөөлгү чылдарда, ижээнде адыг дег, тайгага-ла чуруттап, ажыдаан келген. Ол ам бодап орарга, дее чыткан Кызыл эвес, а Москва безин оон чедер оруу, базар чери кылдыр каракка кестүп кээр апарган. Өңүүнүн чагааларын катапкатап номчудуп алыр, ында одуругларда: «Ажылын берге, харысалгалыг болгай, опу эки бода, Иван, назыда сүржүп келген малын дээш кезээде чүткүп чор» дээнин бодаап, сагыжы улам чазамыкталып кээр.

Чүрек-тайгада ивижи аалдан бо чылын Кызылга малчыннар хуралынга баар кижи Кенден болган. Ол бир-бир бодаарга, оон ынааб чоруур дээн, хайыраканнын ижээнинден элекке чылбыртып үнгеен, чер хаванынын даап дыннаап, бөөдейинден үзе-чаза тура халааны ышкаш, бир-ле хенертен болган ышкаш сагындырган.

Кенден ук хуралга райондан кады келген эштериден бичии-даа чарылбайн, эдээндеп туттунар чыгыы, ээжээн базар хире далажып чораап, олар-биле кады аалчылар бажыцына келген. Оон соонда келгеннерни хүлээп алыр комиссияга бүрүткеткеш, шалбул чемненин алган. Эштери опу өрээлинге эккеп каарга, изиг-дир, турептум дээш, шуглангаш чыдыпкан.

Кум кыныып алгаш, болап чыдарга. Цветковтун бажыцынын кудумчуун, дугаарын болгаш телефонун бижээн блокноду чемоданынын иштинде бар болган. Опу үжүлгаш, чанында чыдар аныяк малчын оолга өңүүнүн телефонун долгаттырын алган. Цветков ур бозбаанда машиналыг хап келгеш, Кенденнин өрээлинге киргеш, орунда чыткан Кенденни танып каан:

— Оо. Иван келген. Кажар эрин! — деп. Цветков бедик эгиннерин өөр хаылаш кылган, эжи-биле эклешкеш, каттырып-каттырып, орунган тургузур тырта берген.—Мен бажыц баар, Иван, турар.

— Экии, Борис! Харын турар деп чыттым — дээш, Кенден хөлчок арыг, тун дег ак чоорган кырынга хеви-биле чыдып алганынга эпчоксунуп, эгенген хевир-биле оожум ковайын келген.

Борис бодунуп «Москвичизинге» Иванын олурткаш, бажыцынга хап чеде берген. Цветковтун кадайы — чолдаксымаар, сөмис кижи Кенденге сандай салгаш, олурарын чалап, чем кылырынче даланыла берген.

Цветков эжин кадайынга таныштырган:

— Анна, бо Иван дээрге бистин ёзулуг өңүүвүс болуп кижи, мени эдир чылын тайгага өлүмден чаныр, камгалаан алган кижи бо болгай. Иванның ол чаагай ак сеткил дээш бүгү амыдыралывыста аная мегеер ужуруут бис.

— Ындыг харын, Борис. Ам кээп харын арын өөрүүн орарывыс бо-дур. Дыка-ла экидир! — деп, Анна өөрүп олурган.

— Бо-дур, Иван, мээн тайгам бо, мен мында чурттаап. Кадай бо. Ийн оол школа чораан, бичии кижи бар—садык чораан.— Цветков тывалаан өөренип алыр мен деп турган чүве, ам тывалаары шоору-дур деп, Иван магадап орган.

— Бажыц улуг, тайгада чалым-хая-биле дамей-дир —деп, алызындан баштак Кенден чугаажа дидим кирипкеп.

— Силер улус эки?— деп, Борис ылавылаап.

— Эки, эки. Шупту эки.

— Бо Кызылда час багай болган, а силерде?

— Хар улус—дээш, Кенден холч-биле метр чыгыы хемчээл туткан.

— А, Иван, мал өлген азы чок?

— Беш-алды бар, ол эвээш. Мурнунда чылда болза хөй болган.

Анна Ивановна кухняга кире дүжүп, уне каап, аалчыны ашкарып-чемгерер дээш хөлаеп-ле турган. Кенден бир-бир бодаарга, чемнин чаагай чыды чойган, пештуг аргаларның эмзиг чыды мында, хоорайда бир янзы эстеп келген ышкаш.

Стол кырында чүүл-бүрү чем (Кенденнинг ынак сарыг шайы чок боордан башка) чаттыла берген. Чемненгеш олурушканнар.

— Иван, сен эки чиир, хейнү чиир, аштаан боор сен—деп, Борис тывалап орган.

Иван хүлүмзүрүп каан.

Цветков өңүүнге бодунун ажылының дугайын чугаалаан:

— Мээн ажылым берге болгаш солун. Бис геологтар хейнү тыпкан бис: Тывага амдаа хөй фабрика, заводтар турар апаар, продукция кылыр, биске дыка эки болур. Ак-Довурак, Хову-Аксы билир? Оон өске черлер база бар болур.

— Билир мен, Борис. Чагаацга база бижип турдун чоп.

Чамдыкта айтырып, харылап ора, Кенден шору орустай каггылаптар болган. Анна орта курчуг таарышкан. «Тыва улустун орустаары аажок, эртем-биле дээш чүткүлү улуг чоп-дур. Мээн башкылап турар классларымда тыва ооган, уроглар диктант, сочинение бижип турда, 4-5-тен кудулаар эвестер» —деп, Анна Ивановна иштинде үнелел берген.

— Иван, бис кажан-даа чарылбас өңүүктер апарган-дыр бис. Мен дыка өөрүүр.

— Ындыг харын, Борис. Мээн бодалым база ындыг. Москва биле Тыва быжыг холарын ыяк түүүн турар болгай... Сен, Борис, Москваже чаныс сен бе?

— Ноо-оо, Иван, маган кыныып бис. Тывада биске база дыка эки-эвес.

Хүн ажып, изигнин тыныжы шагынаан, серпин апаар ыткан. Тайга черге болза чамдыкта мыдыг: чеже-даа изиг, каанчаар дээш кызыгын кээрге, алызындан шыг чер, хем, шалбаа болгаш, изигни ондадыптар. Кенден хоорайның ол серпин кежээки тыныжынга амыраан, бажын баштында таныыт ыштап аразында саптайга Борис-биле кады хөөрежип орган.

Борис биле Иван бажыцнын бир өрээлинге ийи орунга кожа чыдып алганнар. Москвада делегелгеге Иванның чуруу арткен чылын канчаан чеде бергенин элээн хөөрежип чыдырда, Борис айтырган:

— Иван, сен Москвага бар аа?

— Харын...—дээш, Иван олла тайгазында ивилерни бодай каапкаш, баштай дадаглааан, оон удур айтырган.— Ынаар чедер аргазы чүл?

— Бо күзүн ынаар туристен чоруптар сеп—ол-ла. Хөй кижи чоруур.

Кенден дидим эвес хевээр:

— Даргаларым мени чорудар ирги бе?

—Чүге чорутпас. Эки ажылдап, шаңналын турар-дыр сен. Домотдыг, курортче чүге барбас сен, ында база эки.

Кенден ыттавайн чыткан. Алак соонда, оон Москва баар дугайында бодалы ам кээп, быжыг доюп чежиткен дег, хөстүг болгаш өөнзорешкек болуп кээрге, Борис амыраныдан орнуудан ковайын келген олурган.

— Дыннап чыдыр сен бе, Иван? Москваже туристер чоруур бичии мурнунда мен ынаар командировкалап чоруур мен. Москвага вокзалга сеин уткуп алыр мен. Авам, ачамны база көөр сен.

Москваже командировкаларын үеин кээрге, Борис ужудуп чорупкан. Пайысылалга баргаш, Кенденни база утпаан. «Сеглээн сос—керткен ынаа» деп тыва үлегер домактыг болуп айтып бергенингай, Иван, ам бодаарымга сеп ук үлегер домакта дег эвес, а ажыр салчыттар чаныг кижи эвес сеп бе? Чүге күзүн чагаа биживедиг? Мен ам Москвада келдим...—Чугаавыс барын үтпаан сеп бе? Бир эвес ылап-ла турисчи поезд-биле келир болзуңда, сеин Ярослав вокзалынга уткуп алыр мен. Каштын хүнүнде, каш шакта, каш дугаар вагон-биле келиринин баш удур билин аптар мен. Чүгле дорт харылаа—ылап келир ыйнаан сеп?.» деп. Борис эжинче ындыг уткалыг каш-даа чагаа чоруткан.

А. НУГУУРАК.
(Уланчылыг).

Теле Видение

АПРЕЛЬ 24-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Кадык болуруп күзеэзиде». (Күштүкультуржуларга сүмелер).9.00 — АБВГД-жиргеш. 9.30 —«Ада-иелер, силерге». 10.00 — РСФСР-нин алдарлыг артизи Н. Толстая (арфа) ойнаар. 10.10 —«Улам хөй эки бараанар дээш» 10.40 — «Спортлотонун» 17-ги тиражы. 10.45 —«Тиилекчилер». Фронтучу өңүүктер клуву, 12.00 —«Чуну номчуурул». 12.45 — Төрелдешкен хоорайларнын Бүгү-делегей хүнүнге уткуштур. «Экран өңүүктерни чыгаан». Концерт. 13.45 — Политиктиг хайгааракчы Ю. А. Летуповтун беседазы. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — А. Линдгреп —«Бичии уруг болгаш серп алаавда чурттап турар Карлсон». Москванын сатира театрынын фильм-шиизи. 16.00—«Траванкорнун чугаалаар холлары». Мультфильм. 16.10—«Биллиингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 17.10 —17.25—Чапсар. 17.25 — Литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле 1982 чылдын Ленинчи шаңналарынын лауреаттары. 18.25 — «9-ку студия». Дамчыдылганы политиктиг хайгааракчы В. С. Зорин чорудар. 19.25—«ТТ-нин экранынга эн баштай». «Риминин чечен чугаалары» деп уран-чечен фильм. (Италия). А. Моравианын домей аттыг номундан тургускан. 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.30 —«Ираклий Андроников. Эстрадага эн баштай». Фильм-концерт. 22.35 —«Аныяк чурукчулар». Эртемгайылбырлыг фильм. 23.00 — Хоккейге делегей чемпионады. Канаданың болгаш ССРЭ-нин шилиндек командалары ужуражыр. Финляндиялан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — Аныяктарның болгаш студентилерниң Гаванага болган 10-гу Бүгү-делегей фестивалынын лауреаттары Т. болгаш С. Никитиннер-биле Останкино концерт студиязынга болган башкы отряттарынын киржикчилериниң ужуражыышкыны.

УКРАИН ССР-НИН ТЕЛЕВИДЕНИЕЗИНИНҢ ПРОГРАММАЗЫ

15.20 — «Шапкынчыдылганың ажыы». УССР-нин ЭА-зынын эртем ажылдарын будурулгеге ажыглаарының дугайында. Дамчыдылгага ССРЭ-нин ЭА-зынын оралакчы президентизи, академик В. Т. Трефилов, партиянын Киев хооркомунун секретары Д. Б. Головка болгаш өскелер-даа киржир. 16.05—ССРЭ-нин улустун артизи композитор П. И. Майбороданың авторжу концерти. 17.10 — Г. Немченко. «Чөпшээрээн кызыгаар». Телешин. 18.30—«Кино көрүкчүнүн эдериичизи». 19.45— Делегейде болуушкуннар дончуулары. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Мөгеннинг-Аътчыгаш». Мультфильмнин 3-кү кезии. 20.15. — Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.30—22.45 —«ТТ-нин экранынга эн баштай». «Мартинканы кым оорлатканыл?» (ЧССР). Уран-чечен фильм.

БАШТАЙГЫ КУРОРТ ХООРАЙ

Алтай— бистин Төрээн чуртувустуң чараш бойдус чуурмалдыг черлериниң бирээзи. Белокуриха дээрге бо кайгамчык орааның тоолзуг булуңу. Даг-Алтай тайгаларындан эгезин алган, шаңкын бичии хемчигешти ынчаар адаар. Оон ол-бо талаларын сырый үнген, ижеге погаан ине бүрүлерлиг ыяштар-биле шыптыган, дээрде шаштыга берген чүве дег бедик даглар хүрээлеп алган турар. Мында бойдус чылыг, чымчак, хүн хөй дээр, лат ховар хадыыр, агаары онзагай эмнээр шынарлыг, кислород элбек. Оон уламындан бо черниң агаар-бойдузу күчүлүг эмнээр шынарлыг болуп турар. Ынчалза-даа Белокуриханың эн-не кол байлаа — радоннуг аржааны. Оон шынары чуртта эн-не эки. Суваглыг Цхалтубо курорттуң радоннуг аржаанындан оон эмнээр шынары артык болган.

Бо радоннуг аржаанны тус черниң чурттакчылары Елисей Гудков биле Семён Казанцев 1867 чылда тыпканнар. Чер иштиндеи изиг суг үнүп чыткан черге ынчан хөй чылан чыглып турар бөөрга, ону Чыланныг кудук деп адап турган. Аржаан үнүп чыткан суг бажында ам өрумнээн кудукту кылган, оон бажыңчыгажының ханазында үнелиг аржаанны тыпканнарга турасгаадын самбыраны тургускаш, ында бижилгени кылган. (Бирги чуруктa) Курорттуң тургустунган чылын оон бөөр саналп турар.

1920 чылдан бөөр Белокуриханың радоннуг аржаанын ажыглаарынче кичээнгейни салып, сугнуң эмнээр шынарын хандыр өөренип киринкен. Бежен чылдарның топчуулуңдеи эгелээш, курорт шаңкын хөгжээн. Оон овуркевирин чыл келген тудум-на чаартынын турар. Оон девискээринче кирер эжик аксының он талазында «Белокуриха» санаторийнин кайызы-даа оон каът ийи ак бажын бедип үне берген турар. Оон бирээзин 1980 чылда ажыглалга киргеп, өскезин бо чылын дужаар. Оон бирээзинге-ле 511 кижи чурттаар. (Ийиги чуруктa).

Белокуриха хемни оон өрү чоруптарга, «Центросоюз», «Алтай» санаторийлер турар. Сибирьде баштайгы —уруглар ада-иелери-биле кады эмнедир 500 орунлуг сес каът «Сибирь» санаторий оларның чоогунда бедип үнген. Оон өскептерге, Сибирьнин көдөө ажылагый ажылдакчыларының бирги сес каът «Катунь» санаторийи кестүп келир. Ол адыттынганындан бөөр майда чүгле беш чыл болур. Чылдың-на аная он муң хире кижи кадынын быжыглап, эмнедип турар. Оон ангыда мында РСФСР-нин Кадык камгалал министерствозунуң, Алтай крайкүүскомунуң кадык камгалал килдизинин уруглар санаторийлери бар.

Курорт каттыжышкынының кол эмчизи Александр Иванович Плехановтун биске чугаалааны болза:

— «Белокуриха» курорт чеди санаторийлиг. Онгу беш чылда 130 муң кижи, оон иштинде 20 муң уруглар маная эмнеткен. Эрткен чылын 39 муң хире кижи дыштанган. Кыжын бир сезонда 3,5 муң кижи, чайын—4 муң кижи эмнедип, кадынын быжыглап турар. Курортта түс ажыг эмчи, оларның иштинде медицина эртемпериниң беш кандидаттары бар, үжеин дээди категорияның эмчилери, олар аарыгларны шинчип тодарадырда, эмнээрде медицина эртеминин эн мурнакчы аргаларын, дешилгелиг техниканы ажыглап, чонга төлептиг бараан болуп турарлар.

Шаавдан бөөр чуртка адыг сурагжаан бо курортка Тываның ажыл-ишчилериниң он-он кижилер чылдын-на кадынын быжыглап, дыштанып турар.

РСФСР-нин Дээди Советинин Президиумунун Чарлыыбиле бо чылдың эгезинде Алтай крайның Смоленск районунуң Белокуриха курорт суурну хоорай кылдыр эде адаан. Ынчангаш ол крайның он ийиги хоорайы, Сибирьнин баштайгы курорт хоорайы болган. Белокуриханы хоорай кылдыр эде адааны курортту моон соңгаар сайзырадырынга улуг ужур-дузалыг.

— Совлгу беш чылда маная 90 өг-буле чурттаар беш каът алды бажыңны, дөрт магазинни, 700 телефон номерлиг харылзаа бажынын, 140 болгаш 280 орунлуг уруглар садтарын болгаш өске-даа объектилерни туткан— деп, хооркүүскомнун даргазы Г. А. Малахапов чугаалап турар.

Келир үеде хоорай болгаш курорт улам сайзыраар. Бо чылдың эгезинде радоннуг аржаан-биле эмнээр дөрт каът корпусту ажыглалга киргеп. Оон иштн ёзулуг орду, маны даш-биле каастап кылган, каът бүрүзүнде өрөөлдерни, коридорларны, дыштайыр өрөөлдерни ангы-ангы хевирлиг кылдыр уран-шевер каастап, дерээн. Бо болза чуртта рэдоннуг аржаан-биле эмнээр эн эки деритгиген корпус болзур. Мында 82 ванна, душ. дары угда оп кижи эштир ийи бассейн болгаш өске-даа эмнээр чөлер бар. Оон чаныда тос каът поликлиниканың иштики шеверлел болгаш монтаж ажылдары чоруп турар. Ол удавас ажыглалга кире бөөрге, хүн бүрүде 1250 дыштаныкчыны хүлээп алыр.

№ 4 тудуг-монтаж эргелелиниң ажыл-ишчилери улуг хемчээлдиг ажылдарны кылып турар болду. Олар бо чылын «Белокуриха» санаторийнин 511 кижи чурттаар № 1 он каът корпузун, садыг төвүн, 90 өг-буле чурттаар чуртталга бажыңын болгаш өскелдаа объектилерни ажыглалга киирер. Оон ангыда олар 1022 орунлуг он каът ийи корпусту, муң олуттуг столованы тудуп турар.

Эрткен чылын крайкүүском Белокуриханың хөгжүлдезиниң кол планын бадылаан. Чоокку 25—30 чылдарда курорт зоназын болгаш хоорайны калбартырын ында көрген, Чаа санаторий комплекстерин, пансионаттарны, уруглар санаторийлерин тудары төлевилелде киргеп. Эмнедип, кадынын быжыглап келгеннерни санын сезонда он ийи муң чедирерин көрүп турар.

Чоокку он чылдарда маная бараэлиште-ле 500 кижи чурттаар беш корпусту, 1000 орунлуг пансионатты, 600 орунлуг чаа санаторийни, 320 кижи турар уруглар санаторийни, эмнелге комплекизин, хоорайга 9—12 каът чуртталга бажыңнарын, Культура ордузун, Советтер бажынын, үш уруглар садын тудар, «Алтай», «Центросоюз» санаторийлерни эде кылыр, алгыдар болгаш өске-даа ажылдарны чорудар.

Т. ХЕРТЕК.

ПАРТИЗАННЫҢ АВАЗЫНГА ЧАГААЗЫ

Комсомолчу Вера Поршнева Калинин областын партизан отрядынга баштай киргеннернин бирээзи. Октябрьның чажыды бо кыс дайын мурнунда библиотекарылап, район солунунга литажылдакчы чораан. Эрес-дидим кыс партизан отрядынга хайгыылчылап турган. Дайынның тыылынга харысалгалыг даалга күүеедин чорда, ону өскерликчи дайзын фашистерге соглеп берипкен. Борисовка деп бичии суурга фашистер ону ур-ле хилинчектеп келгеннер. Кызыдып каан инелерин дыргак адаанче кипр хап, күштүг соокта кудумчуга чавагаш үндүрүп, аъш-чем бербейн турганнар. Уруг дүжүп бербээн. Ол чүгле дайзыннарны көөр хөөн чок турган. Ону өлүрүп каарын билип тура, авазынга бижик болгаш чагаа бижип алган. Оозун дамчыдын шыдаваан. Тонуунун иштинге чажыра даарап каан бижикти болгаш чагааны сөөлүнде барып тып алган. Вера 1941 чылдың декабрь 21-де өлүртүп каан. Оон мага-бодунга бешадырларны изиг демир-биле оя чидиптип-даа турганнар...

Даарта өлүп каар мен, авай! Сен 50 чыл чурттадың, а мен чүгле 24. Чурттаксаар-дыр мен. Дыка эвээшти кылган мен! Кижи көөр хөөн чок фашистерни чылча шаппышаан, чурттаксаар-дыр мен. Олар мени дорамчылап турдулар. Оларга чүүү-даа сеглеввээн мен. Мээн өлүмүм дээш өөрүм партизаннар өжээнни негеп аарлар.

Ыглава, авай. Бүгү-ле чүвени тиилелгеге берип тура, өлүп турарымны билип тур мен. Чон дээш өлүү коргунчуг эвес.

Бистин тиилелгевис ырак эвес!

1941 чылдың ноябрь 29.

Эргим авай!

Бо чагааны өлүр мурнунда бижип олур мен. Чагааны ап турунда-ла, мени өлүрүп каарлар боор. Мени дээш ыглаксыктап, хилинчектенме. Өлүмден кортпас-тыр мен... Авай, кара чаасхан артар болгай сен, канчаар чурттаар ирги сен, билбес-тир мен. Чурттаппа көр, мээн эргимим. Моон соңгааргы чуртталга кайы хире магалын көрген болза. Мен-ээ ам күзелдиг-даа херээ чүл аан...

Бижип доостум, хоржок тур, холдарым сирилээр, башка чүү-даа кирбес-тир. Ийи хондур чүнү-даа чиведим, аш ижин-биле өлүр бе? Харын дээре ыйнаан. Өлүрүнүң хомуданчыын, билген болзуңза, авай.

Ындыг-дыр, байырлыг, мээн эргим кырганым. Силерни көргел. болзумза, сени, Зояны, эргим Женечканы. Оон угбазы кандыг кижи чорааның аная чугаалаар силер. Олла-дыр. Шуптунарны ошкадым, сени база, эргим авай.

Сээн уруун Вера.

1941 чылдын ноябрь 30.

Борисовка суурнун чурттакчылары уругну суур кыдынга орнукшудуп кааннар. Кажан Кызыл Шериг аная келгенде, ону акы-дуюма чевээнге хөөржүдүп каан. Демги бижик биле чагааны чүгле ынчан тып алганнар. Баштайгы бижиктин хоолгазы ВЛКСМ ТК-ның Төп архивинде, чагаа — Калинин областын чурттинчилел музейинде кадагаланнарын чыдар.

(Немец-фашистиг эжелекчилерге удур демисежин турган совет аалдырларның мөгүүр мурнунда чагааларын парлаан «Мөгүзэн аалдырлар чугаалап турлар» деп номдан.)

ДАЙЫНЧЫ ШАҢНАЛ

Дайын үезинде медицина албанының лейтенантызы чораан Томск чурттуг Петр Шестаковтун дайынчы шаңналы ону ужеи сес чыл болганда тыпкан. Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочунунга «Эрес-дидим чорук дээш» медальды Томскинин Киров районунуң шериг комиссариады байырлыг байдалга тывыскан. П. Шестаков ол шаңналга 1944 чылдың октябрьда төлептиг болган.

Томскинин фармацевт училищезинин аныяк доозукчузу фронтуга он-он совет солдаттарның амы-тынын камгалаан алган. Ховунун кежүп чоруур эмнелге пунктузунуң ажылдакчылары колдуунда-ла боолаашкын адаанга, дыкпыы бредент майгынга ажылдар ужурга таваржып турган.

Рига чанынга кадыг-дошкун тулчуушкун үезинде база ындыг байдалдыг болган. Боолаашкын адаандан балыгланганнарны чайладып ундуруп турган, Шестаков чадаг шериглерге удур салган минага таваржы бергеш, медерелин оскунуп тура-ла санитар Гаврилюктун ханзырап турган балын шараан, оон бодунуң балыгланган будун жгут-биле боой тыртып четтиккеп.

Лейтенант каш-даа аар кезишкиннерни шыдажып эткен, ынчалзажок ол шаңналда киргенин билбээн турган. Ол бугуну эрес-дидим чорук болгаш сибирежи кадыкшыл тиилеп үнгеп. Муң тос чүс дөртен беш чылдың тиилелгелиг май айында Шестаков госпитальдан ундур бижиткеш, Москвага чедип, Кызыл шөлге барып чораан.

Томск.

А. РУССКИЙ.

Сонурактарга

КӨГЕ БУГА ЭЗДИ

Элээн хөй чурттарда көге-буга эзди хүндүлүг чем болуп турар. Венгрияның чамдык ажыл-агыйлары көге-буга өстүрериге тускайлаттынган. Чижээлээрге, ында көдөө ажыл-агыйлың «Кызыл Октябрь» каттыжышкынны чүгле эрткен чылын күрүнеге 238 тонна көге-буга эзди саткан.

Дузалал ажыл-агыйлар көге-бугаларны он-он муңу-биле өстүрүп турар. Оларны кооператив садын алгаш, куш өстүрүкчүлерин куш чем-биле хандырып турар.

Ю. КАПИН.

КАДАЙЛЫГДА

Хөй статистика материалдарынга даянгаш, америк эртемденнер эр кижиге кадайлыгда эки дээрзин шынзытканнар. Кижиниң ортумак назынын ажыр чурттаан кадайлыг улус кадай чоктарындан 2,5 катап хөй болган. Ашактыг кадайларда бо көргүзүг мырынай 4,5 катап улуг.

Кадайлыг эр улус сырыгыдан болгаш өкпеге дегдириишкиниден кадай чоктарныынга бодаарга эвээш аарыр, ол аарыглардан өлүрү кадай чок өөрүнден алды катап эвээш.

Агаар

Республикага бөгүн көжер булуттаар, чамдык черлерге чаар. Соңгу-барын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 0—5, хүндүс 5—10 градус чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 7—9, хүндүс 13—15 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

АПРЕЛЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ийи амыдырал» (2 сериялыг) 10.00, 13.30, 17.00, «Февральдың сырыны» 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Космоста адыгжыгаш» 9.15, «Ногаан шөлде хар» 10.55, 12.40, «Эртежи аътты кижилер» (2 сериялыг) 14.25, 17.20, 20.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ондактыг аянчорук 2 (сериялыг) 14.50, 17.50, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Адажыгаш» 11.00, «Кондорнун» үш хүнү» (2 сериялыг) 12.30, 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

ТООЛЧУРГУ ЧУГАА

Шаг-шаанда, чылдың он ийи айын адап, санаарынга дириг амытаннар кирип турда, аная теве кирбейн барып-тыр. Чылдагааны: ол шагда теве чүге-даа дөмейлешпес, чүгле азастыг, думчуктуг боп-борбак амытан турган чүве-дир ийин. Борбак теве аная хомудаап, бодунга ёзулуг дүрзү-хевир тургузуп алырының аргазын бодап, чылдың он ийи айының ады бооп кирген дириг амытаннардан чегдинип, диленип эгелеп-тир эвеспе: күскениң караан, инектин хырпын, парның тавангайларын, тоолайның думчуун, чыланның кудруун, аъттың ыдык челин, хойнун дүгүн, сарбашкынның мөгенин (ыргак-оргазын), аскыр даганың чурбөзжин, ыттың хаваан, ыт-хаванның удургу диштерин, улунун мага-бодун алган.

Бо-ла бүгү чээп алган чүүлдери-биле теве бүткен. Кичээнгейлиг топтап көөр болза, теведе бо он ийи хевир шупту бар.

В. САГААН-ООЛ.
дыннап бижээн.

Редакцияның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийын амыдырал болгаш совет тургузуг килдистеринин 2-37-13, пропаганда килдизинин 2-31-75, культура килдизинин 2-23-54, кедөө ажыл-агый килдизинин 2-21-47, улетпүр килдизинин 2-31-75, чагаа килдизинин 2-41-27, информация килдизинин 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 901.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1) ТС—00489